

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ

**Η εκπαίδευση ως προσδιοριστικός παράγοντας του
επιπέδου φτώχεια στην Ελλάδα**

Παπαχατζή Αικατερίνη

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου
Πειραιώς ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην
Οικονομική της Εκπαίδευσης και Διαχείριση Εκπαιδευτικών Μονάδων

Πειραιάς, Φεβρουάριος 2022

UNIVERSITY OF PIRAEUS
DEPARTMENT OF ECONOMICS

MASTER PROGRAM
IN ECONOMICS IN EDUCATION AND
MANAGEMENT OF EDUCATIONAL UNITS

Education as a determinant of the level of poverty in
Greece

By

Papachatzi Aikaterini

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Economics in Education and Management of Educational Units

Piraeus, Greece, February 2022

Στην οικογένειά μου

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου σε όλους όσοι συνέβαλλαν στην εκπόνησή της. Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέπων καθηγητή μου κύριο Μιχαήλ - Θεολόγο Χλέτσο για το αμείωτο ενδιαφέρον του, τις υποδείξεις του, τη συμπαράστασή του και τη συνεχή του υποστήριξη από την αρχή μέχρι το τέλος της εκπόνησης της εργασίας μου.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον κύριο Κωνσταντίνο Ελευθερίου και τον κύριο Παντελή Παντελίδη για τις επιστημονικές γνώσεις και την υποστήριξη που παρείχαν για την επιτυχή ολοκλήρωση του προγράμματος όπως και όλους τους υπόλοιπους καθηγητές του Πανεπιστημίου Πειραιώς που με βοήθησαν να διευρύνω τις γνώσεις μου στα θεματικά πεδία που διδάχθηκα με συνέπεια και κατάρτιση. Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και τις συμφοιτήτριές μου που υπήρξαν συνοδοιπόροι σε αυτή την προσπάθεια.

Η εκπαίδευση ως προσδιοριστικός παράγοντας του επιπέδου φτώχεια στην Ελλάδα

Περίληψη

Η εκπαίδευση επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την εξέλιξη του ανθρώπου αλλά και τη συνοχή της κοινωνίας γενικότερα. Διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του εισοδήματος και συνεπώς επηρεάζει την οικονομική ανισότητα και τα επίπεδα φτώχειας της κάθε χώρας. Η παρούσα εργασία παρουσιάζει τους οικονομικούς παράγοντες που επηρεάζουν τη φτώχεια στην Ελλάδα δίνοντας έμφαση στο εκπαιδευτικό επίπεδο των ανθρώπων. Χρησιμοποιώντας δεδομένα της Eurostat και της Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) για τα έτη 2000 έως 2020, γίνεται προσπάθεια εντοπισμού επιρροής των χαμηλότερων και των υψηλότερων επιπέδων της εκπαίδευσης στο φαινόμενο της φτώχειας. Τα αποτελέσματα της έρευνας απέδειξαν ότι το εκπαιδευτικό επίπεδο των ατόμων συμβάλει στην εξέλιξη του φαινομένου της φτώχειας και της οικονομίας της χώρας γενικότερα.

Σημαντικοί όροι: Φτώχεια, Εκπαίδευση, Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν

Education as a determinant of the level of poverty in Greece

Abstract

Education greatly affects human development and the cohesion of society in general. It plays an important role in shaping income and therefore affects the economic inequality and poverty levels of each country. This paper presents the economic factors that affect poverty in Greece with emphasis on the educational level of the people Using data from Eurostat and the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) for the years 2000 to 2020, an attempt is made to identify the impact of lower and higher levels of education on the phenomenon of poverty. The results of the research showed that the educational level of the people contributes to the evolution of the phenomenon of poverty and the economy of the country in general.

Keywords: Poverty, Education, Gross Domestic Product

Πίνακας περιεχομένων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	1
Εισαγωγή.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	3
Βιβλιογραφική επισκόπηση	3
2.1 Εννοιολογική προσέγγιση της φτώχειας	3
2.2 Αιτίες της φτώχειας και Παράγοντες που την επηρεάζουν	8
2.4 Συνέπειες της φτώχειας	12
2.5 Ανασκόπηση ερευνών για τη Φτώχεια στην Ελλάδα.....	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	21
Μέτρηση της φτώχειας	21
3.1 Ιστορική αναδρομή μεθοδολογίας μέτρησης της φτώχειας	21
3.2 Μεθοδολογία μέτρησης της φτώχειας.....	24
3.3 Δείκτες μέτρησης της φτώχειας.....	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	34
Εμπειρική ανάλυση	34
4.1 Μεθοδολογία της έρευνας.....	34
4.2 Παρουσίαση και ανάλυση δεδομένων	35
4.2 Στοιχεία παλινδρόμησης.....	50
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	55
Συμπεράσματα	55
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	57
Ελληνική	57
Ξένη	57
Διαδικτυακές πηγές.....	60

Κατάλογος Διαγραμμάτων

Διάγραμμα 4.1 ΑΕΠ.....	35
Διάγραμμα 4.2 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ.....	36
Διάγραμμα 4.3 Πληθυσμός.....	37
Διάγραμμα 4.4 Πληθυσμός -Χαμηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης.....	39
Διάγραμμα 4.5 Πληθυσμός – Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης.....	39
Διάγραμμα 4.6 Πληθυσμός- Χαμηλότερη και Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης.....	40
Διάγραμμα 4.7 Δημόσιες Δαπάνες.....	40
Διάγραμμα 4.8 Απασχόληση.....	41
Διάγραμμα 4.9 Απασχόληση- Χαμηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης.....	42
Διάγραμμα 4.10 Απασχόληση - Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης.....	43
Διάγραμμα 4.11 Απασχόληση - Χαμηλότερη και Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης...	43
Διάγραμμα 4.12 Ανεργία.....	44
Διάγραμμα 4.13 Ανεργία – Χαμηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης.....	45
Διάγραμμα 4.14 Ανεργία – Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης.....	46
Διάγραμμα 4.15 Ανεργία- Χαμηλότερη και Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης.....	46
Διάγραμμα 4.16 Κίνδυνος Φτώχειας.....	47
Διάγραμμα 4.17 Κίνδυνος φτώχειας – Χαμηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης.....	48
Διάγραμμα 4.18 Κίνδυνος φτώχειας – Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης.....	49
Διάγραμμα 4.19 Κίνδυνος Φτώχειας-Χαμηλότερη και Υψηλότερη Βαθμίδα εκπαίδευσης.....	49

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Εισαγωγή

Η εκπαίδευση αποτελεί τον βασικότερο παράγοντα της ανάπτυξης ενός ατόμου καθώς ενισχύεται η ικανότητά του στην απόκτηση γνώσεων και επαγγελματικών δεξιοτήτων με αποτέλεσμα να καλυτερεύει η ποιότητα ζωής του, αποτελώντας μια από τις βασικές πηγές της οικονομικής ανάπτυξης αλλά και της φτώχειας. Ο Bobkon (2013) υποστηρίζει ότι μία ενδεχόμενη αύξηση της πρόσβασης στην εκπαίδευση αποτελεί βασικό παράγοντα μείωσης της ανισότητας. Το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην αύξηση του ανθρώπινου δυναμικού, στην επαγγελματική πρόοδο και συνεπώς στην αύξηση των εσόδων μιας χώρας. Τα άτομα που ανήκουν στο χαμηλό επίπεδο της φτώχειας δεν έχουν την ευκαιρία να κερδίσουν περισσότερα και να εξασφαλίσουν ένα υψηλό εισόδημα.

Τα νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος έχουν περιορισμένη ικανότητα φοίτησης στη τριτοβάθμια εκπαίδευση τόσο στα πανεπιστήμια της Ελλάδας όσο και του εξωτερικού, κατά συνέπεια η εξέλιξή τους σε ανώτερες θέσεις επαγγελματικά είναι δύσκολη ενώ στερούνται την ευκαιρία να εξασφαλίσουν υψηλότερα εισοδήματα. Η εισοδηματική ανισότητα επηρεάζει την ανισότητα στον χώρο της εκπαίδευσης αλλά και αντίστροφα. Παρατηρείται θετική σχέση ανάμεσα στο επίπεδο επαγγελματικής εκπαίδευσης και το εισόδημα. Τα άτομα που δεν έχουν ολοκληρώσει τα υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης απειλούνται σε μεγαλύτερο βαθμό να περάσουν τα όρια της φτώχειας σε σχέση με εκείνα που έχουν λάβει την αντίστοιχη εκπαίδευση. Για τους εργαζόμενους με πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, η ικανότητα συνδυασμού ορισμένων δεξιοτήτων με την απαιτούμενη γνώση είναι περιορισμένη, με αποτέλεσμα το μισθολογικό χάσμα να είναι πιο έντονο σε σχέση με τους εργαζόμενους που έχουν τριτοβάθμια εκπαίδευση (Perugini Cristiano and Pompei Fabrizio, 2016).

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να παρέχει μία εικόνα της επίδρασης των διαφόρων μεταβλητών στην φτώχεια εμμένοντας στον τομέα της εκπαίδευσης και των μορφωτικών επιπέδων ειδικότερα στην Ελλάδα κατά την τελευταία εικοσαετία. Συνεπώς, γίνεται προσπάθεια εννοιολογικής προσέγγισης της φτώχειας αναφέροντας ενδεικτικά

ορισμούς της έννοιας αυτής σύμφωνα με τη βιβλιογραφία. Στο ίδιο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι αιτίες που συμβάλλουν στη δημιουργία αλλά και παράγοντες που ενισχύουν το φαινόμενο αυτό στην Ελλάδα. Παρόμοια, γίνεται αναφορά στη σημασία της εκπαίδευσης της οικονομικής ανάπτυξης γενικότερα και της φτώχειας ειδικότερα.

Προχωρώντας στο επόμενο κεφάλαιο, επιχειρείται εκτενής διερεύνηση όσον αφορά την ιστορική αναδρομή της μεθοδολογίας μέτρησης της φτώχειας καθώς και τους πιο σημαντικούς δείκτες μέτρησης που χρησιμοποιούνται. Στο τέταρτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται και αναλύονται στοιχεία που έχουμε αντλήσει από τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και τη Eurostat σε βάθος εικοσαετίας από το 2000 έως το 2020. Τα διαγράμματα παρουσιάζουν το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της Ελλάδας, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, τον Πληθυσμό της χώρας, τον Πληθυσμό χαμηλότερης και υψηλότερης βαθμίδας εκπαίδευσης, τις Δημόσιες Δαπάνες, την Απασχόληση της χώρας και την Απασχόληση χαμηλότερης και υψηλότερης βαθμίδας, τους Ανέργους της χώρας, τους Ανέργους χαμηλότερης και υψηλότερης βαθμίδας και, τέλος, τη φτώχεια χαμηλότερης και υψηλότερης βαθμίδας. Παράλληλα, μέσω των στοιχείων που συλλέξαμε και τη χρήση του στατιστικού εργαλείου SPSS διεξήγαμε συμπεράσματα ως προς το βαθμό που το ΑΕΠ και το κατά Κεφαλήν ΑΕΠ επηρεάζει τις μεταβλητές του πληθυσμού του υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου, τις δημόσιες δαπάνες και την απασχόληση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Βιβλιογραφική επισκόπηση

2.1 Εννοιολογική προσέγγιση της φτώχειας

Στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία δεν υπάρχει μία κοινά αποδεκτή εννοιολογική μέτρηση της φτώχειας. Πολλοί ορισμοί είτε είναι ασαφείς είτε μπορεί να συγχέουν τις αιτίες με τα αποτελέσματα. Πράγματι, ο ορισμός της φτώχειας απασχολεί αρκετά όχι μόνο τις εκάστοτε κυβερνήσεις αλλά και διεθνείς οργανισμούς, ερευνητικά κι ακαδημαϊκά κέντρα προσπαθώντας να βρουν λύσεις αναλύοντας τους προβληματισμούς που εγείρονται.

Οι ορισμοί αυτοί, έχουν ως στόχο να αποδώσουν ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά του φαινομένου αυτού ώστε να δύναται η παρακολούθησή της και της πολιτικής που ακολουθείται για την αντιμετώπισή της. Αρκετές προσεγγίσεις έχουν ως στόχο τον εντοπισμό ατόμων και νοικοκυριών που υστερούν στους διαθέσιμους πόρους, χρηματικούς και μη, με αποτέλεσμα να μη μπορούν να συμμετέχουν στην κοινωνικο-οικονομική ζωή της περιοχής που διαβιούν. Ένας ορισμός που επιτρέπει τις διεθνείς συγκρίσεις μπορεί να συμβάλει στην επίτευξη συμφωνίας σε επίπεδο επιστημονικής ανάλυσης όσον αφορά τον καθορισμό των εισοδηματικών ορίων σε κάθε χώρα, απαραίτητων για να αποφευχθεί η πολλαπλή αποστέρηση και ένδεια.

Παρόλο που δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός ορισμός της φτώχειας, υπάρχει καθολική συναίνεση στο ότι πρέπει να αναγνωρίζεται και να καθορίζονται τα ιστορικά, πολιτιστικά και κοινωνικά πλαίσια και στο ότι οι πολιτικές και οι επιπτώσεις τους διαφέρουν ως προς τον τρόπο που ορίζεται η φτώχεια (Ruggeri et al, 2003).

Ο Chambers (2006), θεωρεί ότι για να υπάρξει ένας σαφής και κατανοητός ορισμός της φτώχειας θα πρέπει να απαντούμε στα ερωτήματα «Τι είναι η φτώχεια;», «Ποιος ρωτάει;» Και «Ποιος απαντάει;» διακρίνοντας τις εξής ομάδες ορισμού ή απαντήσεων της φτώχειας :

1. Φτώχεια με βάση την αποστέρηση εισοδήματος και πόρων, ονομάζοντας την εισοδηματική φτώχεια. Το κατώτατο όριο μέτρησης της είναι συνήθως το 60%

του διαθέσιμου ισοδύναμου εισοδήματος δίνοντας έμφαση στην ανισότητα εν αντιθέσει με την απόλυτη φτώχεια που σχετίζεται με την ανεπάρκεια.

2. Κατά την δεύτερη προσέγγιση προστίθεται η στέρηση και άλλων υλικών πόρων όπως είναι η ανεπαρκής στέγαση και η αδυναμία απόκτησης καταναλωτικών αγαθών όπως είναι το αυτοκίνητο και η τηλεόραση, σε αυτή την προσέγγιση ενσωματώνεται ακόμη η ανεπαρκής πρόσβαση στις υπηρεσίες του κράτους. Έχει ως βάση τον ορισμό του Townsend (1979), σύμφωνα με τον οποίο η φτώχεια αποτελεί μια ανεπάρκεια πόρων με μοναδικό αποτέλεσμα τον ουσιαστικό αποκλεισμό είτε του ατόμου είτε της οικογένειας του από το σύνηθες επίπεδο διαβίωσης και από την συμμετοχή του στις δραστηριότητες της κοινωνίας του. Έτσι ο διαχωρισμός φτωχών και μη φτωχών θα πρέπει να αναζητάτε στη στέρηση ή στη μη στέρηση από τον κυρίαρχο σε ένα δεδομένο τρόπο ζωής μιας κοινωνίας.
3. Η επόμενη προσέγγιση αναφέρεται στο εισόδημα ως ένα υπολογίσιμο μέγεθος στον βαθμό που βελτιώνει τις ικανότητες και επιτρέπει να επιτευχθεί καλύτερη λειτουργικότητα (Sen 1998). Με τον όρο λειτουργικότητα αναφερόμαστε σε καταστάσεις και δραστηριότητες που επιτυγχάνονται από το άτομο (Sen, 1987). Ένα άτομο του οποίου οι ικανότητες ή λειτουργικότητα είναι κάτω από το κατώτατο αποδεκτό επίπεδο, το άτομο χαρακτηρίζεται φτωχό ενώ το εισόδημα ή οι πόροι για να πετύχει τις ίδιες ικανότητες διαφέρουν από άτομο σε άτομο. Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση ένα άτομο μπορεί να έχει φτωχές ικανότητες αλλά να μην είναι φτωχό εισοδηματικά.
4. Η τέταρτη προσέγγιση δίνει στην αποστέρηση μια πολυσύνθετη μορφή ονομάζοντας την υλική έλλειψη ως μια μεταξύ των πολλών διαστάσεων της ανθρώπινης ζωής. Ο Sarpellon (1984) θεωρεί ότι η φτώχεια είναι μια σύνθετη έκφραση ευρύτερων παραγόντων που δρουν συσσωρευτικά προκαλώντας τη συντήρηση αυτού του πολύπλοκου κοινωνικού φαινομένου. Ο Ringen (1988) ονοματίζει πραγματικά φτωχό εάν ένα άτομο ή ένα νοικοκυριό στερείται πόρους, κυρίως εισοδηματικούς, ή εμφανίζεται στα κατώτερα στρώματα των συνθηκών δραστηριοτήτων και διαβίωσης. Στην πρώτη περίπτωση προσδιορίζεται έμμεσα μέσω του τρόπου ζωής, ενώ στην δεύτερη περίπτωση ανάλογα με το βαθμό στέρησης. Οι Gordon κ.α. (2000) θεωρούν πως αυτές οι προσεγγίσεις είναι

συμπληρωματικές διότι κάποιος μπορεί να είναι φτωχός αν έχει χαμηλό εισόδημα ή και χαμηλό επίπεδο διαβίωσης.

5. Η τελευταία προσέγγιση αναφέρεται στις τεχνικές συμμετοχικής έρευνας. Από το πρόγραμμα «φωνές των φτωχών» της παγκόσμιας τράπεζας καθορίστηκαν κοινές διαστάσεις της ευημερίας και της φτώχειας. Η ευημερία αναφέρεται στην υλική, στην σωματική, στην κοινωνική, στην ελευθερία της επιλογής και της δράσης καθώς και στην ασφάλεια (Narayan κ.α. 1999).

Ο Hagenaaars (1987) χαρακτήρισε την φτώχεια με βάση της στέρησης των βασικών αγαθών, του να έχει κανείς λιγότερα σε σχέση με άλλους της ίδιας κοινωνίας και της αίσθησης ότι δεν μπορεί να τα βγάλει πέρα μόνος του καθώς δεν διαθέτει επαρκείς πόρους.

Με τους παραπάνω ορισμούς υπογραμμίζεται η σχετική φύση της σύγχρονης φτώχειας η οποία είναι συνδεδεμένη με τον τόπο και τον χρόνο που παρατηρείται. Ο ελάχιστος αποδεκτός τρόπος ζωής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο ζωής σε μία κοινότητα και στο επίπεδο ανάπτυξης της. Επομένως δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία ένας ακριβής ορισμός της φτώχειας όσο να υπάρξει συναίνεση για την ύπαρξη διαφορετικών προσεγγίσεων του φαινομένου.

Σύμφωνα με την Ο.Κ.Ε. (Οικονομική & Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος, 2009) :*«η φτώχεια αποτελεί ένα πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο συντίθεται από στοιχεία ποσοτικά (ανεπαρκείς χρηματικοί πόροι), αλλά και ποιοτικά (έλλειψες μη χρηματικοί πόροι).» «Η ποσοτική διάσταση της φτώχειας αναφέρεται στην οικονομική κατάσταση που χαρακτηρίζεται από την έλλειψη επαρκών πόρων για την κάλυψη βασικών ανθρώπινων αναγκών. Ωστόσο, η έννοια των βασικών αναγκών μπορεί να διαφέρει ανάλογα με τα άτομα, την κοινωνία και τη χρονική στιγμή κατά την οποία εξετάζεται. Η ποιοτική διάσταση της φτώχειας αναφέρεται στην αδυναμία πρόσβασης του ατόμου στις βασικές κοινωνικές πολιτικές και επαγγελματικές ευκαιρίες και δυνατότητες μιας συγκεκριμένης κοινωνίας σε μια συγκεκριμένη περίοδο».*

Στην διεθνή βιβλιογραφία η φτώχεια καταγράφεται με δύο μορφές κυρίως, την **«απόλυτη»** και την **«σχετική»**. Στην πρώτη περίπτωση εξετάζεται η επιβίωση των ανθρώπων και ειδικά εκείνων που στερούνται αγαθά πρώτης ανάγκης, όπως περιπτώσεις υποσιτισμού, λιμοκτονίας, έλλειψης στέγασης, πόσιμο νερό, φαρμάκων ή ένδυσης. Ένα άτομο, λοιπόν, ζει στην απόλυτη φτώχεια όταν οι πόροι του, το εισόδημά του, δεν επαρκεί για να αγοράσει τα αναγκαία προκειμένου να διατηρήσει την φυσική του ικανότητα. Η Παγκόσμια Τράπεζα

ορίζει τη διαβίωση της απόλυτης φτώχειας σε όσους ζουν με λιγότερο από ένα δολάριο την ημέρα. Ιδανικό ποσοστό απόλυτης φτώχειας είναι το 0%. Ο συγκεκριμένος ορισμός χρησιμοποιείται περισσότερο στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Με βάση τον ορισμό των Ηνωμένων Εθνών, η απόλυτη φτώχεια αποτελεί «μια κατάσταση που χαρακτηρίζεται από ακραία στέρηση ειδών που αποτελούν βασικές ανθρώπινες ανάγκες συμπεριλαμβανομένων της τροφής, του ασφαλούς πόσιμου νερού, των εγκαταστάσεων υγιεινής, της υγείας, της στέγης, της εκπαίδευσης και της πληροφόρησης. Δεν εξαρτάται μόνον από το εισόδημα αλλά και από την πρόσβαση σε υπηρεσίες» (United Nations, 1995).

Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) στρέφει τις προσπάθειες του στην εξάλειψη της απόλυτης φτώχειας. Έτσι στοχεύεται :

- Έως το 2030, εξάλειψη της ακραίας φτώχειας για όλους τους ανθρώπους, η οποία μετράται, αυτή τη στιγμή, με βάση τους ανθρώπους που ζουν με λιγότερα από 1,25 δολάρια την ημέρα.
- Έως το 2030, μείωση της αναλογίας ανδρών, γυναικών και παιδιών τουλάχιστον κατά το ήμισυ, όλων των ηλικιών που ζουν κάτω από όλες τις διαστάσεις της φτώχειας, σύμφωνα με τους εκάστοτε εθνικούς ορισμούς.
- Εφαρμογή κατάλληλων μέτρων κοινωνικής προστασίας και εθνικών συστημάτων για όλους, συμπεριλαμβανομένων των κατώτατων ορίων κοινωνικής προστασίας, και επίτευξη ουσιαστικής κάλυψης των φτωχών και των ευάλωτων , έως το 2030.
- Επίσης κατά το ίδιο έτος, στοχεύεται η διασφάλιση ίσων δικαιωμάτων πρόσβασης σε οικονομικούς πόρους καθώς και πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες, στην ιδιοκτησία και στον έλεγχο της γης, όπως και σε άλλες μορφές ιδιοκτησίας, στην κληρονομιά, στους φυσικούς πόρους, στις κατάλληλες νέες τεχνολογίες, στις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένων των μικροχρηματοδοτήσεων.
- Οικοδόμηση εκείνων που βρίσκονται σε ευάλωτη κατάσταση, μείωση της έκθεσης και της ευπάθειάς τους έναντι ακραίων φαινομένων που σχετίζονται με το κλίμα και άλλων οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών πιέσεων και καταστροφών.

- Διασφάλιση κινητοποίησης πόρων από διάφορες και ποικίλες πηγές, μέσω της αναπτυξιακής συνεργασίας, ώστε να παραχθούν επαρκή μέσα για τις αναπτυσσόμενες χώρες, ιδίως τις λιγότερο ανεπτυγμένες, και να εφαρμοστούν πολιτικές και προγράμματα που θα δώσουν τέλος στις μορφές της φτώχειας.
- Τέλος, δημιουργία σταθερών πολιτικών πλαισίων σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, τα οποία θα βασίζονται σε αναπτυξιακές στρατηγικές υπέρ των φτωχών για τη στήριξη της επιτάχυνσης των επενδύσεων σε δράσεις εξάλειψης της φτώχειας.

Από την άλλη, η «σχετική» φτώχεια αναφέρεται στην κατάσταση των ατόμων που βρίσκονται μέσα σε μία κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, σχετίζεται άμεσα με τις ανάγκες μιας κοινωνίας σε ορισμένη χρονική περίοδο και με το βιοτικό επίπεδο νοικοκυριών το οποίο απέχει από το γενικό επίπεδο της κοινωνία στην οποία ανήκουν, ώστε να μην μπορούν να συμμετέχουν σε καθημερινές απλές δραστηριότητες.

Ο επίσημος ορισμός που δίνεται από τη Eurostat για τη σχετική φτώχεια βασίζεται στο εισόδημα των νοικοκυριών, αποκλειστικά. Ένα άτομο μπορεί να θεωρηθεί φτωχό όταν το εισόδημα του νοικοκυριού στο οποίο ανήκει είναι μικρότερο από το 60% του διαθέσιμου ισοδύναμου εισοδήματος της χώρας. Το διαθέσιμο εισόδημα είναι εκείνο που απομένει στο νοικοκυριό, όταν αφαιρούνται από αυτό οι μεταβιβαστικές πληρωμές και οι φόροι. Συμπερασματικά, η απόλυτη διάσταση της φτώχειας αναφέρεται στην οικονομική κατάσταση ενός ατόμου που στερείται των βασικών αναγκών διαβίωσής του. Αντίθετα, η σχετική διάσταση της φτώχειας αναφέρεται στην κατάσταση των ατόμων στο πλαίσιο μιας κοινωνίας δίνοντας έμφαση στην αδυναμία του ατόμου να συμβαδίζει παράλληλα με το επίπεδο διαβίωσης της κοινωνίας, ενώ δίνεται μεγάλη σημασία στη κατανομή των εισοδημάτων προκειμένου να προσδιοριστεί. Η σχετική φτώχεια δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στην οικονομική ανισότητα σε αντίθεση με την οικονομική ανεπάρκεια της απόλυτης φτώχειας.

Με βάση τους παραπάνω ορισμούς η έννοια της σχετικής φτώχειας είναι ευρύτερη της απόλυτης φτώχειας, μιας και ενσωματώνει, πέρα των βιολογικών αναγκών, τις πολιτιστικές και κοινωνικές ανάγκες ενός ατόμου. Συνεπώς, μπορεί να διαφοροποιηθεί γεωγραφικά από χώρα σε χώρα αλλά και από περιοχή σε περιοχή της ίδια χώρας ή και χρονικά ανάλογα με την περίοδο που εξετάζεται. Με λίγα λόγια, οι διαστάσεις «τόπος» και «χρόνος» είναι άμεσα συνδεδεμένες με το ζήτημα της φτώχειας, αποτελώντας βασικό αντικείμενο μελέτης κατά τον σχεδιασμό παρεμβάσεων και τον προσδιορισμό των αναγκών.

2.2 Αιτίες της φτώχειας και Παράγοντες που την επηρεάζουν

Στην σημερινή εποχή οι παράγοντες που επηρεάζουν τη φτώχεια, την δημιουργούν και την ενισχύουν, δείχνουν αλληλένδετοι με τις εξελίξεις της οικονομίας τόσο σε εθνικό όσο και παγκόσμιο επίπεδο, ευνοώντας την παγίωση του φαινομένου. Στη συγκεκριμένη ενότητα του κεφαλαίου θα αναλυθούν τα αίτια καθώς και οι παράγοντες που επηρεάζουν τη φτώχεια σύμφωνα με την γνώμη της Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής της Ελλάδος (2009).

Είναι κοινά αποδεκτό ότι βασικές αιτίες αποτελούν η ανεργία και η μακροχρόνια ανεργία, καθώς στερούν από τα άτομα τη δυνατότητα εξασφάλισης χρηματικών πόρων προκειμένου να καλύψουν τις βασικές τους ανάγκες. Η αύξηση των ποσοστών φτώχειας που συνδέεται με εκείνη της ανεργίας είναι χαμηλότερη στις αρχές του 1970 κι αυτό είναι εντυπωσιακό. Τα ποσοστά φτώχειας είναι υψηλότερα με χαμηλότερους μεσαίους μισθούς και, συνεπώς, υψηλότερες ανισότητες. Τα αποτελέσματα των παλινδρομήσεων των Hoynes, Page και Stevens (2006) έδειξαν ότι η αύξηση του ποσοστού ανεργίας κατά 1 μονάδα μπορεί να αυξήσει το ποσοστό φτώχειας από 0,4 έως και 0,7 μονάδες και μία αύξηση 10% σε έναν μέσο μισθό μπορεί να μειώσει αντίστοιχα το ποσοστό φτώχειας κατά 2 περίπου μονάδες.

Η αποβιομηχάνιση και η τεχνολογική αλλαγή πλήττουν όχι μόνο εκείνους που έχουν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο αλλά και τους ανειδίκευτους εργαζόμενους. Οι νέες τεχνολογίες ενισχύουν την παραγωγικότητα των ειδικευμένων εργαζομένων σε σχέση με εκείνους χωρίς εξειδίκευση με αποτέλεσμα την αύξηση των μισθών των πρώτων. Μέσω της ανάπτυξης των τεχνολογικών μέσων ενθαρρύνεται η πρόσληψη ατόμων που διαθέτουν ένα συγκεκριμένο επίπεδο ικανοτήτων και γνώσεων ώστε να ανταποκρίνονται ευκολότερα σε κάθε αλλαγή όπως είναι οι αλλαγές των μηχανημάτων. Σύμφωνα με τον Van Reenen (2011) η αυξανόμενη μηχανογράφηση συμπληρώνει πλήθος εργασιών αντικαθιστώντας καθημερινά καθήκοντα των εργαζομένων με αποτέλεσμα να μειώνονται οι μισθοί και να οδηγούμαστε στην ανεργία και στη φτώχεια.

Οι Birdsall και Londono (1998) αναφέρουν ότι η άνιση κατανομή του ανθρωπίνου κεφαλαίου μπορεί να προέρχεται είτε από χαμηλή ζήτηση εξειδικευμένων ατόμων σε περιοχές λιγότερο αναπτυγμένες, όπου η αγορά εργασίας βασίζεται λιγότερο σε επαγγέλματα γνώσης, είτε σε υπάρχουσες άνισες συγκεντρώσεις ανθρωπίνου κεφαλαίου. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι εκπαιδευτικές ανισότητες που είναι χαμηλές να ακολουθούνται από χαμηλές

εισοδηματικές ανισότητες. Σε ένα αντίστοιχο συμπέρασμα οδηγήθηκε η Παγκόσμια Τράπεζα το 2002 η οποία επεσήμανε την σημαντική συσχέτιση αυτών των ανισοτήτων δίνοντας έμφαση στην διευκόλυνση για πρόσβαση στην εκπαίδευση, η οποία θα αποτελούσε το κατάλληλο εργαλείο μείωσης των ανισοτήτων και προώθησης της οικονομικής ανάπτυξης.

Η ανισότητα της πρόσβασης στην εκπαίδευση δεν έχει εξαλειφθεί κι αυτό γιατί μέχρι πριν λίγες δεκαετίες αρκούσε η ολοκλήρωση της μέσης εκπαίδευσης ενώ τα τελευταία χρόνια παίζουν ρόλο όλο και περισσότερο οι μεταπτυχιακοί τίτλοι. Το πεδίο τόσο της δημόσιας εκπαίδευσης όσο και της συνεχιζόμενης κατάρτισης και εκπαίδευσης διακατέχονται από ένα σύνολο στερήσεων ανεπάρκειας και αναποτελεσματικότητας κοινωνικών πολιτικών. Αν και το εκπαιδευτικό σύστημα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην βελτίωση της θέσης των ασθενέστερων, το πρόβλημα φαίνεται να διευρύνεται ακόμα και σε περιοχές εντός του ίδιου νομού της χώρας. Παρά τον δημόσιο χαρακτήρα που έχει η εκπαίδευση στην Ελλάδα εξασφαλίζοντας θεωρητικά ίσες ευκαιρίες σε όλους, πρακτικά εξακολουθούν να υπάρχουν ανισότητες κυρίως στη δια βίου μάθηση και την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Όσο παρατείνεται ο μέσος χρόνος εκπαίδευσης τόσο μειώνονται οι δυνατότητες πρόσβασης για τις οικογένειες που είναι οικονομικά ασθενέστερες και καθώς οι νέοι που δεν διαθέτουν από την οικογένειά τους τα απαραίτητα οικονομικά μέσα για τη στοιχειώδη οικονομική εξασφάλιση, βρίσκονται αντιμέτωποι με την απειλή της φτώχειας.

Μία άλλη, εξίσου σημαντική, αιτία της φτώχειας που εμφανίζεται στην Ελλάδα αποτελεί το χαμηλό εισόδημα που στερεί από τα άτομα πόρους επαρκείς για την διαβίωσή τους. Η εργασία που συνοδεύεται από χαμηλούς μισθούς, μερική απασχόληση, αστάθεια και χαμηλή εξειδίκευση συνδέεται άμεσα με το παρόν φορολογικό σύστημα παρουσιάζοντας μία έλλειψη στον σχεδιασμό και την οργάνωση της αγοράς εργασίας. Η ύπαρξη ενός μη δίκαιου φορολογικού συστήματος της χώρας σε συνδυασμό με τη φοροδιαφυγή ενώ αυξάνουν το εισόδημα των εμπλεκόμενων, συμβάλλουν στην απώλεια μεγάλων εσόδων για το κράτος που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη μιας κοινωνικής πολιτικής αποτελεσματικότερης, την καταπολέμηση της ανεργίας και την ύπαρξη ενός υγιούς οικονομικού περιβάλλοντος.

Παράλληλα, η μεγάλη ανισοκατανομή εισοδήματος, των περιουσιακών στοιχείων και των πλουτοπαραγωγικών πηγών αποτελεί σημαντική πηγή φτώχειας μεταξύ ατόμων αλλά και κρατών δείχνοντας την αναποτελεσματικότητα της πολιτικής της χώρας να βελτιώσει τις

οικονομικά ασθενέστερες ομάδες. Η πολιτική ενίσχυσης μέσω επιδομάτων, αφορά συγκεκριμένες κατηγορίες όπως ανέργους, μακροχρόνια ανέργους, χαμηλοσυνταξιούχους, ανάπηρους, παιδιά (επίδομα πολυτέκνων), άτομα με ειδικές ανάγκες και άτομα που στερούνται στέγασης. Τα συγκεκριμένα επιδόματα αποτελούν σημαντική βοήθεια για τους ίδιους αλλά δεν είναι ικανά να τους απεγκλωβίσουν από τη δυσχερή οικονομική κατάσταση στην οποία βρίσκονται. Λειτουργούν αποσπασματικά και όχι σε μία ενιαία πολιτική, μιας και δεν καλύπτονται ορισμένες κατηγορίες όπως είναι οι μονογονεϊκές ή μη πολύτεκνες οικογένειες, άτομα δίχως ασφαλιστικά δικαιώματα, άτομα ανίκανα να εργαστούν που όμως δεν υπάγονται σε κατηγορίες ΑΜΕΑ, εξανεμίζοντας με αυτό τον τρόπο την ελάχιστη συνεισφορά τους στην προσπάθεια καταπολέμησης της φτώχειας.

Οι στερήσεις στην πρόσβαση δεν αφορούν μόνο την εκπαίδευση όπως προαναφέρθηκε αλλά και την δημόσια υγεία. Παρά την σημασία παροχής υπηρεσιών υγείας ως ένα δημόσιο αγαθό για όλους και της πρόσβασης σε ποιοτικές υπηρεσίες, στην Ελλάδα χρόνια προβλήματα εντείνουν τις υπάρχουσες εισοδηματικές ανισότητες όπως ελλείψεις υπηρεσιών κι εξειδικευμένων δομών μακροχρόνιας φροντίδας, στερήσεις στην ποιότητα και την ασφάλεια των υπηρεσιών και προβλήματα οικονομικής και φυσικής πρόσβασης.

Ένας οικονομικός παράγοντας που ενισχύει τον κίνδυνο φτώχειας είναι ο πληθωρισμός, δηλαδή η συνεχής αύξηση του γενικού επιπέδου των τιμών σε μία συγκεκριμένη χρονική περίοδο προκαλώντας πτώση της αγοραστικής δύναμης της χώρας. Ένας υψηλός πληθωρισμός δεν μειώνει μόνο την αγοραστική δύναμη των πολιτών αλλά μεγεθύνει τις οικονομικές ανισότητες μιας και αυξάνονται οι τιμές άρα και οι δαπάνες για τα είδη πρώτης ανάγκης μειώνοντας την αξία εισοδήματος όπως είναι οι μισθοί και οι συντάξεις. Όπως τονίζει κατ' επανάληψη η Ο.Κ.Ε από τον υψηλότερο μέσο πληθωρισμό πλήττονται τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα λόγω της διαφορετικής διάρθρωσης της καταναλωτικής δαπάνης οδηγώντας σε αναδιανομή εισοδήματος και απειλώντας την κοινωνική συνοχή.

Χαρακτηρίζεται λοιπόν από χαμηλό επίπεδο φορολογικής επιβάρυνσης και υψηλό έμμεσης φορολόγησης. Η εισφοροδιαφυγή και η φοροδιαφυγή έχουν καταστεί ένα είδος μηχανισμού σε βάρος όσων δεν φοροδιαφεύγουν δημιουργώντας μη υγιή ανταγωνισμό στην οικονομία της χώρας. Η ανασφάλιστη, χαμηλά αμειβόμενη και παράνομη εργασία όπως και η τροφοδότηση της παραοικονομίας έρχονται σε αντίθεση με τους όρους ανάπτυξης της ισότητας και της κοινωνικής συνοχής. Συνεπώς, το φορολογικό σύστημα της χώρας

χαρακτηρίζεται από ένα χαμηλό επίπεδο συνολικής επιβάρυνσης στη φορολογία και υψηλό επίπεδο έμμεσης φορολογίας το οποίο συνδέεται άμεσα με τις ανισότητες που αφορούν την κατανομή εισοδήματος.

Το βασικότερο μακροοικονομικό μέγεθος αποτελεί το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) μιας χώρας. Μέσω της μέτρησής του αποκτάται ένα μέτρο συνολικής ποσότητας των υπηρεσιών και των αγαθών που παράγονται σε μία συγκεκριμένη χώρα και μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Το ΑΕΠ μετρά τη συνολική δαπάνη σε υπηρεσίες και αγαθά επομένως αποτελεί βασικό ερμηνευτικό παράγοντα των εισοδηματικών ανισοτήτων όπως και της φτώχειας μιας και ενδεχόμενη αύξηση του ΑΕΠ είναι σε θέση να προκαλέσει μείωση της φτώχειας.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, τόσο τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας, ασφάλισης κι ένταξης όσο και το επίπεδο των παροχών, δεν αποδίδουν τα βέλτιστα προς την κατεύθυνση μιας ουσιαστικής αλλαγής της διαβίωσης των φτωχών. Σε συνδυασμό με άλλους οικονομικούς και κοινωνικούς παράγοντες πολλαπλασιάζεται ο κίνδυνος της φτώχειας, αυξάνονται οι προ υπάρχουσες οικονομικές ανισότητες και ενισχύεται η οικονομική δυσχέρεια εκείνων που βρίσκονται ήδη κάτω του ορίου της φτώχειας.

Κοινωνικοί παράγοντες που ενισχύουν τον κίνδυνο της φτώχειας αφορούν το μέγεθος του νοικοκυριού. Βάσει του αριθμού των μελών ενός νοικοκυριού ο κίνδυνος αυξάνεται αναλογικά με το συνολικό οικογενειακό εισόδημα. Η δομή της οικογένειας έχει αλλάξει, εμφανίζονται όλο και περισσότερο μονογονεϊκές οικογένειες ενώ η αύξηση της κινητικότητας πληθυσμού κατά την παραγωγική ηλικία μειώνει τη δυνατότητα οικονομικής υποστήριξης από τους γονείς προς τα παιδιά και αντίστροφα.

Σε δημογραφικό επίπεδο, η συγκέντρωση του πληθυσμού στα αστικά κέντρα και στις μεγαλουπόλεις συνέβαλε στην όξυνση του φαινομένου της φτώχειας. Ειδικά σήμερα όπου η προσφορά των θέσεων εργασίας υπολείπεται αυτής της αύξησης του εργατικού δυναμικού, οι άνεργοι αυξάνονται με επώδυνες συνέπειες στα αστικά κέντρα μιας και στην ύπαιθρο η στέγη και η διατροφή φαίνονται περισσότερο εξασφαλισμένες. Οι κάτοικοι των ορεινών και νησιωτικών περιοχών αντιμετωπίζουν μια σειρά προβλημάτων σε επίπεδο ανάπτυξης, πρόσβασης σε υπηρεσίες, έλλειψη υποδομών και δημιουργίας συνθηκών περιθωριοποίησης και αποκλεισμού. Ακόμη, τα παιδιά και οι ηλικιωμένοι αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο

φτώχειας. Ιδιαίτερα τα παιδιά που «κληρονομούν» τις οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες των γονέων από τη γέννησή τους.

Άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν την φτώχεια είναι ο ρατσισμός, η ξενοφοβία και οι κοινωνικές προκαταλήψεις. Τα τελευταία χρόνια αυξάνεται η εισροή οικονομικών μεταναστών χωρίς να έχουν εξασφαλίσει στέγαση και εργασία με αποτέλεσμα να εντάσσονται στα φτωχά στρώματα. Σε περιπτώσεις ένταξης στην εργασία αντιμετωπίζονται ως φθηνό εργατικό δυναμικό αδήλωτης εργασίας ενώ πλήττονται από τον κοινωνικό αποκλεισμό. Τέλος, ακραία γεγονότα όπως ο πόλεμος, οι φυσικές καταστροφές, οι αλλαγές στην τεχνολογία αποτελούν παράγοντες που επηρεάζουν την πορεία της φτώχειας και της οικονομίας γενικότερα μιας χώρας.

2.4 Συνέπειες της φτώχειας

Οι συνέπειες της ύπαρξης της φτώχειας διακρίνονται σε δύο επίπεδα στο ατομικό κι εθνικό επίπεδο. Το πρώτο αφορά τους ίδιους τους φτωχούς και την οικογένειά τους και το δεύτερο την οικονομική και κοινωνική ζωή του κράτους. Οι συνέπειες για τον ίδιο είναι προφανείς μιας και η στέρηση είτε μερική είτε μεγάλη των σημαντικών αγαθών επιβίωσης όπως είναι η στέγη, το πόσιμο νερό, η τροφή, η περίθαλψη, τα φάρμακα και η εκπαίδευση δημιουργούν αρνητικές αντιδράσεις σωματικά αλλά και ψυχολογικά. Ο περιορισμός της πρόσβασης στα αγαθά αυτά οδηγούν το άτομο στην εξαθλίωση και την ανέχεια αφού δεν είναι σε θέση να συντηρήσει τον εαυτό του και ακόμα περισσότερο να απολαύσει ορισμένα αγαθά σημαντικά για όλους τους ανθρώπους και την κοινωνία.

Λόγω του συγκεκριμένου γεγονότος μειώνεται η αυτοεκτίμηση του με αποτέλεσμα να μην μπορεί να παρέμβει δυναμικά και βελτιώσει το μέλλον του. Το άτομο διακατέχεται από συναισθήματα ανασφάλειας και κατωτερότητας στο ατομικό, φιλικό, οικογενειακό και κοινωνικό του περιβάλλον. Προκαλείται απομόνωση, περιθωριοποίηση ακόμα και παραβατική συμπεριφορά με εμφανή τα συμπτώματα άγχους και κατάθλιψης. Λόγω των συναισθημάτων αυτών μειώνεται η προσπάθεια από μέρους του να τροποποιήσει την κατάστασή του χάνοντας σταδιακά την συμμετοχή του στα θεμελιώδη του δικαιώματα οδηγούμενο στον αποκλεισμό από το δικαίωμα στη αξιοπρεπή στέγαση, μόρφωση και

περίθαλψη πλήττοντας κατά κάποιον τρόπο την ίδια την ελευθερία του ανθρώπου αλλά και την αξιοπρέπειά του. Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός στερούν γενικότερα τη διεκδίκηση ευκαιριών για ανάπτυξη αφού δεν έχουν πρόσβαση σε οικονομικές, κοινωνικές και άλλες δραστηριότητες (Pierson, 2001).

Μία άλλη κατηγορία συνεπειών είναι εκείνη που σχετίζεται με την εκπαίδευση. Ο αναλφαβητισμός και γενικότερα η εκπαιδευτική του ανεπάρκεια στερούν την δυνατότητα ενός ικανοποιητικού επιπέδου επιβίωσης και εργασίας. Πέρα από το ίδιο το άτομο, άμεσες συνέπειες πλήττουν και τα υπόλοιπα μέλη του νοικοκυριού. Τα παιδιά που ανήκουν στο ίδιο νοικοκυριό έχουν περιορισμένες δυνατότητες μόρφωσης γι' αυτό και ξεκινούν από δυσμενή θέση σε σχέση με τους συνομηλίκους τους όταν ξεκινούν την επαγγελματική τους πορεία.

Καθώς η φτώχεια αναπαράγει τη φτώχεια τα παιδιά των οικογενειών αυτών βιώνουν αρνητικές συνέπειες που αφορούν πέρα από την μορφωτική τους ανεπάρκεια, την υγιή ανάπτυξή τους και τις συνθήκες που επικρατούν στο οικογενειακό περιβάλλον. Επηρεάζεται ο τρόπος που αντιλαμβάνονται την ζωή τους στην καθημερινότητά τους (Ridge, 2009). Το ίδιο το άτομο που πλήττεται αλλά και τα υπόλοιπα μέλη έχουν περιορισμένη πρόσβαση στην αγορά εργασίας. Η ικανότητα ανταπόκρισης στις συνεχώς αυξανόμενες απαιτήσεις της αγοράς εργασίας και των τεχνολογικών αλλαγών, είναι περιορισμένη με αποτέλεσμα η νόμιμη εργασία να μην αποτελεί τον βασικό τρόπο βιοπορισμού προσφεύγοντας σε άνομα μέσα.

Ανάλογα με το μέγεθος της οικονομικής ανισότητας, οι συνέπειες της φτώχειας αλληλοεπιδρούν με αλυσιδωτό τρόπο στο άτομο. Εκείνο που ανήκει σε χαμηλό κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, ξεκινά όχι μόνο με λιγότερα εφόδια αλλά και με περιορισμένες ευκαιρίες για να καλύψουν τα κενά του με αποτέλεσμα να παρατηρούνται και μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας.

Όσον αφορά το συλλογικό επίπεδο επηρεασμού των συνεπειών λόγω της ύπαρξης της φτώχειας, η απομάκρυνση ενός σημαντικού τμήματος του πληθυσμού από την αγορά εργασίας προκαλεί τη μη αξιοποίηση του συνόλου του παραγωγικού δυναμικού της Ελλάδας. Ακόμα κι αν ένα άτομο φτωχό προχωρήσει στην εύρεση μιας θέσης εργασίας, αναγκάζεται πολλές φορές να αποδεχθεί θέσεις πέραν των ικανοτήτων και των ενδιαφερόντων του.

Σε δημοσιονομικό επίπεδο, εισόδημα που δεν φορολογείται στερεί από το κράτος έσοδα ενώ ταυτόχρονα διαθέτει μέσω επιδομάτων ένα σημαντικό ποσοστό του προϋπολογισμού με αβέβαιη προοπτική εξόδου από τη φτώχεια. Η συνεχόμενη, όμως, φτώχεια δεν αποκόπτει μόνο τους φτωχούς από την παραγωγική διαδικασία αλλά και από τον γενικότερο κορμό μιας χώρας. Ο φτωχός στερείται κινήτρων για να συμμετάσχει στην πολιτική διαδικασία ενώ δεν απολαμβάνει τα δικαιώματα που του παρέχονται από το κράτος. Σημαντικό μέρος του πληθυσμού δεν συμμετέχει σε αυτό, συνεπώς ο περιορισμός των μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων στην πολιτική διαδικασία ανατρέπει τις ισορροπίες του συστήματος. Ο φτωχός σχηματίζει την πεποίθηση ότι το σύστημα δεν μπορεί να τον βοηθήσει στο βιοποριστικό του πρόβλημα με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν μακροπρόθεσμα συλλογικές μορφές κοινωνικής αντίδρασης ή ακόμα και σε παραβατικότητα σε ατομικό επίπεδο. Συνεπώς, τα άτομα και οι οικογένειες που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας έρχονται αντιμέτωποι με τον κοινωνικό αποκλεισμό και τις διακρίσεις (Πετμετζίδου & Παπαθεοδώρου, 2004).

Η Β. Lott (2002) αναφέρεται σε μία σειρά διακρίσεων από τις ανώτερες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις προς τις ασθενέστερες, τις οποίες παρουσιάζει με τον όρο «αποστασιοποίηση» με τρεις μορφές. Ειδικότερα, η *θεσμική* αποστασιοποίηση αναφέρεται σε μία σειρά περιορισμών στο πλαίσιο οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών θεσμών, οι οποίοι περιορισμοί αποκλείουν την οποιαδήποτε συμμετοχή των φτωχών στην πρόσβαση υπηρεσιών και κοινωνικών αγαθών όπως είναι η υγεία και η εκπαίδευση, αλλά και στη λειτουργία των θεσμών. Έπειτα, είναι η *γνωστική* αποστασιοποίηση, η οποία αναφέρεται σε αρνητικά στερεότυπα που χρησιμοποιούσαν τα άτομα ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων για να περιγράψουν την κατάσταση των φτωχών. Η τρίτη αποστασιοποίηση είναι η *διαπροσωπική* και η οποία περιγράφει τις αρνητικές στάσεις και διακρίσεις σε διαπροσωπικό επίπεδο. Αυτές οι τρεις μορφές αποστασιοποίησης επιδρούν αρνητικά στα άτομα που διαβιούν σε συνθήκες φτώχειας.

Η έλλειψη πόρων οδηγεί την επιλογή κατοικίας σε γειτονιές και περιοχές όπου πολλές οικογένειες βρίσκονται σε συνθήκες φτώχειας και εξαθλίωσης. Η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός αφορούν ολόκληρες γειτονιές στις οποίες επικρατεί συνωστισμός ατόμων με χαμηλό εισόδημα και σημειώνονται υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας. Σε αυτές τις γειτονιές πολλά άτομα διαμένουν σε ένα διαμέρισμα (Pierson, 2001). Μεγάλος αριθμός ανέργων, μονογονεϊκών οικογενειών και ευάλωτων κοινωνικά ομάδων εμφανίζουν υψηλά ποσοστά

παραβατικότητα, αναταραχών και κοινωνικών συγκρούσεων (MacDonald, 1997). Οι επιπτώσεις σε αυτού του είδους τις κοινότητες είναι αρνητικές καθώς τα καταστήματα, οικονομικές δραστηριότητες και οι κοινωνικές υπηρεσίες σε αυτές τις περιοχές τείνουν να περιορίζονται (Pierson, 2001).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αρνητική επίπτωση της φτώχειας σε οικογενειακό επίπεδο. Τα άτομα και γενικότερα οι οικογένειες τους που ζουν σε συνθήκες φτώχειας αντιμετωπίζουν ένα ευρύ φάσμα ανισοτήτων όπως είναι η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας (Adler, Boyce, Chesney, Folkman & Syme, 1993). Σε αυτές τις περιπτώσεις προβλήματα στις ενδοοικογενειακές σχέσεις, τη δομή και την λειτουργία της οικογένειας καθώς και της υγείας εμφανίζονται με υψηλότερη συχνότητα (Duncan & Brooks-Gunn, 2000).

Μακροχρόνια εμφανίζουν συμπτώματα κατάθλιψης, συγκρουσιακά πρότυπα συζυγικής συμπεριφοράς και παγίωση των προβλημάτων που ήδη υπάρχουν στην οικογένεια. Οι συνθήκες αυτές επιβαρύνουν τη σωματική και την ψυχική υγεία όλων των μελών της οικογένειας και με την πάροδο του χρόνου τα προβλήματα αυτά γίνονται μόνιμα (McLoyd, 1990). Ο τρόπος αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά δυσχεραίνει ή διευκολύνει την συμπεριφορά και την προσαρμογή του παιδιού ενώ η φτώχεια, σύμφωνα με τον Halpern (1990), συνδέεται κατά κύριο λόγο με κακής ποιότητας σχέσεις και επιβολή σκληρών τιμωριών στα παιδιά.

Η υποαπασχόληση και η απώλεια της εργασίας των γονέων δημιουργούν συγκρούσεις μεταξύ των συζύγων ή μεταξύ παιδιών και γονέων προκαλώντας σε μεγάλο βαθμό συναισθηματικές διαταραχές και προβλήματα συμπεριφοράς στα παιδιά (Hembree-Kigin & McNeil, 1995). Με λίγα λόγια η επικράτηση μη σταθερών εργασιακών συνθηκών ασκεί αρνητική επίδραση στις ενδοοικογενειακές σχέσεις και αστάθεια στο οικογενειακό περιβάλλον (Artazcoz, Benach, Borrel & Cortes, 2004).

Λόγω της μακροχρόνιας φτώχειας η υγεία των παιδιών κλονίζεται από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ζωής τους, επιδεινώνοντας γενικότερα την υγεία τους (McLoyd, 1998). Σύμφωνα με τον Prout (2004) μια κακή διατροφή κατά την διάρκεια της παιδικής ηλικίας οδηγεί σε χαμηλό βάρος επιδρώντας αρνητικά στην σωματική και ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των παιδιών. Η συνολική επίδραση των αρνητικών αυτών παραγόντων καταλήγει σε μια κακή κατάσταση της υγείας ακόμα και σε αναπηρίες (Egbonu & Starfield, 1982) και

συνδέεται με χαμηλή επίδοση, προβλήματα προσαρμογής σε περιβάλλον μάθησης, διακοπή της φοίτησης στο σχολείο (Birch, Gussow & Gussow, 1970) ακόμα και υψηλά ποσοστά εγκυμοσύνης (Caughy, O'Campo & Muntaner, 2003).

Η μακροχρόνια φτώχεια οδηγεί σε πληθώρα αρνητικών επιπτώσεων στην εξέλιξη και στην ανάπτυξη των νοητικών ικανοτήτων, στο δείκτη νοημοσύνης και σε πολλές άλλες γνωστικές λειτουργίες όπως είναι η γλωσσική έκφραση και η μνήμη (Lee, 2001). Σε κοινότητες όπου επικρατεί έλλειψη πόρων δεν ευνοείται η σωστή ανάπτυξη των παιδιών καθώς προβάλλονται αρνητικά πρότυπα και οι ευκαιρίες για μάθηση περιορίζονται. Τα πρότυπα αλληλεπίδρασης και οι πρακτικές ανατροφής που υιοθετούνται από τους γονείς σε αυτές τις γειτονιές ευνοούν τη διαμόρφωση αρνητικών προτύπων συμπεριφοράς. Με λίγα λόγια δημιουργείται ένα σύνολο εμποδίων όσον αφορά την επίτευξη της ευημερίας των παιδιών (Prilleltensky & Nelson, 2002).

2.5 Ανασκόπηση ερευνών για τη Φτώχεια στην Ελλάδα

Το φαινόμενο της φτώχειας στην Ελλάδα εξετάζεται κυρίως τις τελευταίες δεκαετίες καθώς τα προηγούμενα έτη οι μελέτες εξέλειπαν στο συγκεκριμένο πεδίο για τέσσερις κυρίως λόγους (Tsakloglou, 2000). Αρχικά, λόγω της οικονομικής μεγέθυνσης των δεκαετιών από το 1950 έως και το 1970 και της βελτίωσης της διαβίωσης που ελληνικού πληθυσμού δεν υπήρχε ενδιαφέρον μελέτης του φαινομένου. Έπειτα υπήρχαν ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί οι οποίοι αντικαθιστούσαν την έλλειψη ενός κράτους πρόνοιας. Παράλληλα, η πολιτική κατάσταση της χώρας περιόριζε ή επέτρεπε την λειτουργία θεσμικών οργανώσεων όπως συνδικάτων ενώ η διαθεσιμότητα των στατιστικών στοιχείων σε σχέση με σήμερα, ήταν περιορισμένη. Καθώς τη δεκαετία του 1980 έγινε προσπάθεια θεμελίωσης ενός κράτους πρόνοιας για τη χώρα και σημειώθηκαν δύο περίοδοι οικονομικής ύφεσης, στις αρχές της επόμενης δεκαετίας άρχισε να παρατηρείται μεγάλο ενδιαφέρον από πλευράς επιστημόνων.

Στο πλαίσιο της εικοσαετίας που εξετάζεται στην παρούσα εργασία θα παρουσιαστούν μελέτες με αντικείμενο τη διερεύνηση της φτώχειας με αύξουσα χρονολογική σειρά. Έτσι λοιπόν, το 2000 οι Μητράκος και Τσακλόγλου εξέτασαν τη την εξέλιξη της φτώχειας, των οικονομικών ανισοτήτων και της οικονομικής ευημερίας την περίοδο 1974 έως 1994 με βάση τεσσάρων Ερευνών των Οικογενειακών Προϋπολογισμών (1974, 1981-82,

1987-1988, 1993-94). Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η σχετική φτώχεια αλλά και η οικονομική ανισότητα μειώθηκαν την περίοδο 1974 έως 1982 ενώ τα επόμενα έτη δεν υπήρξαν σημαντικές μεταβολές. Οι περισσότερες αλλαγές στη σύνθεση του πληθυσμού είχαν αρνητική επίδραση στη μεταβολή της ανισότητας ενώ δύο από αυτές, όπως η αύξηση της πληθυσμιακής μερίδας στα αστικά κέντρα και η βελτίωση του εκπαιδευτικού κέντρου, είχαν θετική επίδραση στη μείωση της φτώχειας.

Μία άλλη μελέτη που είχε ως στόχο τις λύσεις της ακραίας φτώχειας ήταν εκείνη των Matsagganis, Papadopoulos και Tsakloglou (2000). Οι ερευνητές δεν αναλώθηκαν στις τεχνικές λεπτομέρειες αλλά προσπάθησαν να αναλύσουν την πρακτική άλλων χωρών για τη δημιουργία δικτύου ασφαλείας ελαχίστου εισοδήματος. Για την τεκμηρίωση της μελέτης, οι ερευνητές μελέτησαν τα ποσοστιαία επίπεδα της ακραίας φτώχειας στην Ελλάδα την οποία υπολόγισαν στο 5,5%, ποσοστό που αφορά άτομα που δεν είναι επιλέξιμα με βάση την υπάρχουσα πολιτική κοινωνικής πρόνοιας (όπως μακροχρόνια άνεργοι που δεν δικαιούνται επιδόματα ανεργίας). Η εφαρμογή ενός προγράμματος με ελάχιστο εισόδημα θεώρησαν ότι θα μπορούσε να συνεισφέρει στην καταπολέμηση της ακραίας ανισότητας και φτώχειας. Το πρόγραμμα αυτό περιλαμβάνει ενίσχυση εισοδήματος κατά 131 ευρώ το άτομο για 14 πληρωμές τον χρόνο. Το κόστος αυτού, σύμφωνα με τους ερευνητές, ανέρχεται στο 0,23% του ΑΕΠ ή σε λιγότερο από 1% της συνολικής δαπάνης για κοινωνική προστασία. Όμως, οι ερευνητές αναγνώρισαν τις δυσκολίες υλοποίησης ενός τέτοιου εγχειρήματος οι οποίες είχαν σχέση με τον κατακερματισμό και την αναποτελεσματικότητα του κρατικού μηχανισμού παράλληλα με την μη ύπαρξη αξιόπιστων φορολογικών στοιχείων που δεν βοηθούσαν στην ταυτοποίηση των δικαιούχων.

Μία άλλη ενδιαφέρουσα μελέτη αποτελεί εκείνη των Δαφέρμου, Θεοφιλάκου, Μαυροδημητράκη και Τσακλόγλου (2008). Στη συγκεκριμένη μελέτη εφαρμόστηκαν τρεις βασικές μέθοδοι μέτρησης της φτώχειας (υποκειμενική, αντικειμενική- μονοδιάστατη και αντικειμενική- πολυδιάστατη) κατά την έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών, EU-SILC 2005 με έτος αναφοράς το 2004. Η εφαρμογή των τριών μεθόδων είχε αποδώσει διαφορετικά ευρήματα σχετικά με το ποσοστό των ατόμων που θα μπορούσαν να θεωρηθούν φτωχοί αν και τα χαρακτηριστικά εκείνων που θεωρούνται φτωχοί δεν διαφέρουν σημαντικά. Πιο συγκεκριμένα, οι ηλικιωμένοι, οι άνεργοι, οι μερικής απασχόλησης εργαζόμενοι, τα μονογονεϊκά νοικοκυριά και τα άτομα χαμηλού μορφωτικού επιπέδου αποτελούν ομάδες με υψηλό κίνδυνο φτώχειας. Οι κάτοικοι αγροτικών περιοχών

και εκείνοι που απασχολούνται στον αγροτικό τομέα εμφανίζουν επίσης υψηλό κίνδυνο φτώχειας σύμφωνα με τους χρηματικούς δείκτες αλλά όχι με την αντικειμενική-πολυδιάστατη μέθοδο. Τα μέλη νοικοκυριών με μισθωτό ή συνταξιούχο, αποτελούν τα υψηλότερα τμήματα του φτωχού πληθυσμού σε απόλυτο αριθμό. Η εργασία πλήρους απασχόλησης του αρχηγού του νοικοκυριού και το υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο συνδέονται με χαμηλή πιθανότητα φτώχειας. Παρόλα αυτά, η μελέτη δεν μπορούν να οδηγήσουν σε ασφαλή συμπεράσματα για την καταπολέμηση της φτώχειας καθώς λαμβάνει υπόψη τα διαφορετικά ευρήματα των τριών μεθόδων μέτρησης και τις γενικευμένες πολιτικές χωρίς τα εισοδηματικά ή άλλα κριτήρια αναμένοντας να είναι είτε δαπανηρές είτε αναποτελεσματικές για την καταπολέμηση της φτώχειας.

Οι Ανδριοπούλου και Τσακλόγλου (2010) μελετούν τους προσδιοριστικούς παράγοντες και τη διάρκεια της φτώχειας στην Ελλάδα με βάση την πανευρωπαϊκή έρευνα European Community Household Panel (ECHP) 1994-2001. Η διαπίστωση για τη μεταβατικότητα ή μη της φτώχειας επηρεάζει την επιλογή των κατάλληλων πολιτικών για την αντιμετώπιση του φαινομένου σύμφωνα με την έρευνα. Για παράδειγμα, σε περίπτωση που οι φτωχοί μιας περιόδου είναι διαφορετικά άτομα από τους φτωχούς μιας άλλης χρονικής περιόδου, η πολιτική που θα πρέπει να επικρατήσει μπορεί να είναι η εισοδηματική ενίσχυσή τους. Από την άλλη, αν η φτώχεια επικρατεί στα άτομα για μεγάλα χρονικά διαστήματα και τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά των φτωχών είναι διαφορετικά από αυτά των μη φτωχών τότε η πολιτική πρέπει να έχει διαρθρωτικό χαρακτήρα.

Η μελέτη ασχολείται με προβλήματα ανάπτυξης μιας μεθοδολογίας μέτρησης της φτώχειας παρουσιάζοντας μία συγκριτική ανάλυση της διάρκειας και της συχνότητας της φτώχειας στην Ελλάδα σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παράλληλα, τεχνικές οικονομετρικής ανάλυσης χρησιμοποιούνται προκειμένου να εντοπιστούν οι προσδιοριστικοί παράγοντες εισόδου αλλά και εξόδου από τη φτώχεια. Βάσει των αποτελεσμάτων διαπιστώθηκε ότι η διαβίωση σε συνθήκες φτώχειας αύξανε τις πιθανότητες διαβίωσης στις ίδιες συνθήκες και στην επόμενη περίοδο χρονικά ενώ η πιθανότητα εξόδου από την κατάσταση της φτώχειας μειωνόταν όταν η διάρκεια παραμονής αυξανόταν. Επιπλέον, οι τύποι νοικοκυριών με εξαρτώμενα μέλη, ηλικιωμένα άτομα ή άτομα με αναπηρία βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο εισόδου στην φτώχεια και έχουν χαμηλότερες πιθανότητες να φύγουν από μία τέτοια περίοδο. Όσον αφορά τους προσδιοριστικούς

παράγοντες που εντοπίστηκαν, οι πιο σημαντικοί είναι η εργασία σε σχέση με το επίπεδο εκπαίδευσης του αρχηγού του νοικοκυριού.

Μία άλλη μελέτη των Κουτσαμπέλα και Τσακλόγλου (2010), ασχολείται με το πρόβλημα που δημιουργείται από τη παράλειψη των μη χρηματικών εισοδημάτων στις αναλύσεις της φτώχειας και της ανισότητας επιχειρώντας μία εκτίμηση των εισοδημάτων σε είδος με χρηματικούς όρους. Στη συνέχεια, επανεκτιμούν τα επίπεδα της ανισότητας και της φτώχειας στο σύνολό τους σχηματίζοντας κατανομές διευρυμένου εισοδήματος. Ως προς τη μεθοδολογία της μελέτης, οι ερευνητές χρησιμοποιούν ως βάση δεδομένων την Έρευνα Οικογενειακών Προϋπολογισμών 2004/05 εκτιμώντας τη χρηματική αξία των μεγεθών σε είδος και συγκρίνοντας τις κατανομές του εισοδήματος με τη κατανομή αναφοράς μέσα από τις καμπύλες Lorenz και συγκέντρωση, αφού σχηματίσουν την κατανομή του ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος. Για παράδειγμα όταν υπολογίζουν την ιδιοκατανάλωση των αγροτικών και μη προϊόντων, τις μισθολογικές παροχές σε είδος και τις μεταβιβάσεις σε είδος από άλλα νοικοκυριά, το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα αυξάνεται κατά 3,6% αλλά η ανισότητα μειώνεται από 3,4% έως 8,5% και η φτώχεια από 10,2% έως 20%. Στις δημόσιες μεταβιβάσεις, οι ερευνητές εστιάζουν στη δημόσια εκπαίδευση όπου η ενσωμάτωσή της μειώνει την ανισότητα από 6,4% έως 12,1% και τη φτώχεια από 10,2% έως 13,3%, και στην υγεία μειώνοντας την ανισότητα από 10,9% έως 23,3% και τη φτώχεια από 27,3% έως 47,7%. Η μελέτη, όπως παρατήρησαν οι ίδιοι ερευνητές, λόγω έλλειψης επαρκών δεδομένων και πληροφόρησης, δεν είχε δυνατότητα ενσωμάτωσης κι άλλων εισοδημάτων όπως η παραγωγή υπηρεσιών στο νοικοκυριό.

Οι Δαφέρμος και Παπαθεοδώρου (2011) σημειώνουν ότι η αύξηση του κατά κεφαλήν ΑΕΠ επιδρά στη μείωση της φτώχειας των νοτιοευρωπαϊκών χωρών αλλά όχι τόσο ισχυρή όσο στη μείωση των ανισοτήτων αφού μία αύξηση 1% του κατά κεφαλήν ΑΕΠ φέρει μείωση κατά 0,16 μονάδες στη φτώχεια. Η μείωση της ανεργίας προκαλεί αύξηση της φτώχειας, συμπέρασμα που έρχεται σε αντίθεση με τον προσδιορισμό της ανεργίας ως βασικό παράγοντα της ύπαρξης της φτώχειας. Όπως επισημαίνουν οι ερευνητές, αυτό μπορεί να οφείλεται στη μερική απασχόληση ή μειωμένων αποδοχών εργασία όπου τελικά η απασχόληση περισσότερων ατόμων να μη φέρει μείωση της φτώχειας. Οι υπόλοιπες κοινωνικές μεταβιβάσεις ερμηνεύουν σε ικανοποιητικό βαθμό την εξέλιξη της φτώχειας και στη μείωσή της αφού μία μονάδα αύξησης ως ποσοστό του ΑΕΠ μπορεί να φέρει μείωση μέχρι και μία μονάδα στο ποσοστό της φτώχειας.

Το 2012 οι Ιωαννίδης κ.ά στην έρευνά τους συνδέουν την ανεργία με τη φτώχεια. Η σύνδεση αυτή τοποθετεί τη φτώχεια στις ατομικές επιλογές και χαρακτηριστικά αποσκοπώντας στην απορρύθμιση της αγοράς εργασίας μέσω της οποίας θα μειωθεί η ανεργία και κατά συνέπεια η φτώχεια. Ωστόσο, η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας μπορεί να μειώσει τους μισθούς και να οδηγήσει στην επιδείνωση της φτώχειας.

Το 2013 οι Παπαθεοδώρου και Μισσός διαπιστώνουν τη μεγάλη αύξηση του ποσοστού της φτώχειας κατά τα πρώτα χρόνια έναρξης της κρίσης, σημειώνοντας ότι μία αντίστοιχη αύξηση παρουσιάστηκε και στο χάσμα της φτώχειας. Οι μισοί φτωχοί τα πρώτα χρόνια ζούσαν με εισόδημα πιο χαμηλό και από το 70% της γραμμής της φτώχειας, καταδεικνύοντας την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης. Στη συγκεκριμένη μελέτη, οι ερευνητές εστιάζουν στη συμβολή της κοινωνικής προστασίας για την αντιμετώπιση του φαινομένου της φτώχειας επισημαίνοντας ότι συνεχώς μειώνεται. Στην Ελλάδα, η συμβολή αυτή περιορίζεται στις συντάξεις, συνεπώς οι υπόλοιπες κοινωνικές μεταβιβάσεις να μην επιδρούν στη μείωση του φαινομένου. Παράλληλα, όταν τα ποσοστά ανεργίας ήταν χαμηλά η χώρα είχε υψηλά ποσοστά φτώχειας, μη επιβεβαιώνοντας την ανεργία ως βασικό προσδιοριστικό παράγοντα της φτώχειας.

Οι Matsaganis και Leventi (2014), μέσω του πανευρωπαϊκού μοντέλου EUROMOD, συμπεραίνουν ότι η αύξηση του ποσοστού της φτώχειας από το 2009 μέχρι και το 2013 είναι μεγαλύτερη στην Ελλάδα από τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Τα δύο πρώτα χρόνια της κρίσης, το 2010 και το 2011, η αύξηση της φτώχειας οφείλεται κατά 50% στις περιοριστικές δημοσιονομικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν, ποσοστό που μειώθηκε τα επόμενα δύο χρόνια σε 13% και σε 33% αντίστοιχα. Σε μία άλλη τους έρευνα οι Ματσαγγάνης και Λεβέντη (2013) συμπεραίνουν ότι το ποσοστό της ακραίας φτώχειας με βάση τις βασικές ανάγκες, αυξάνεται από το 2,2% του 2009 στο 14% το 2013, με τους ανέργους να ανέρχονται σε 34% της ακραίας φτώχειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Μέτρηση της φτώχειας

3.1 Ιστορική αναδρομή μεθοδολογίας μέτρησης της φτώχειας

Η συζήτηση για την μέτρηση της φτώχειας, ιδιαίτερα για τις ανεπτυγμένες χώρες, ξεκίνησε από τον Rowntree το 1901 και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Οι επιστήμονες δεν συμφωνούν σε μία κοινή προσέγγιση για τον προσδιορισμό της γραμμής φτώχειας, δηλαδή του ορίου που διαχωρίζει τους φτωχούς από τους μη φτωχούς όπως και για τη μέτρηση του ύψους της φτώχειας σε μια κοινωνία. Στη βιβλιογραφία, πρόβλημα ταυτοποίησης αποκαλείται το πρόβλημα της επιλογής της γραμμής φτώχειας, ενώ το πρόβλημα της επιλογής ενός δείκτη φτώχειας αποκαλείται πρόβλημα άθροισης.

Αυτό που απασχολεί τους ερευνητές είναι το κατά πόσον η φτώχεια πρέπει να μελετάται άρα και να μετράται με αντικειμενικό ή με υποκειμενικό τρόπο. Η έλλειψη επαρκούς εισοδήματος και κατά συνέπεια επαρκούς κατανάλωσης και πλούτου εμφανίζεται ως αντικειμενική φτώχεια. Για τη μέτρηση αυτής της μορφής φτώχειας, πρέπει να χρησιμοποιήσουμε μια μεταβλητή με την οποία θα καθορίζουμε το επίπεδο της ατομικής ευημερίας. Η μεταβλητή που χρησιμοποιείται στη βιβλιογραφία είναι η κατανάλωση ή το εισόδημα. Στη συνέχεια θα πρέπει να οριστεί εκείνο το επίπεδο του εισοδήματος ή της κατανάλωσης κάτω από το οποίο ένα άτομο θεωρείται φτωχό. Βάσει αυτών των βημάτων μπορούν να υπολογιστούν διαφορετικοί δείκτες φτώχειας.

Από την άλλη, οι υποκειμενικές γραμμές φτώχειας καθορίζονται από τα ίδια τα άτομα και εξαρτώνται ολοκληρωτικά από τις προτιμήσεις και τις προτεραιότητες ως αποτέλεσμα να υπερεκτιμούν το βαθμό της φτώχειας. Επιπλέον, το γεγονός ότι οι ατομικές αξίες διαφοροποιούνται από χρόνο σε χρόνο και διαφέρουν από χώρα σε χώρα, έχει ως αποτέλεσμα να μην επιτρέπονται οι συγκρίσεις είτε μεταξύ χωρών είτε μεταξύ διαφορετικών χρονικών σημείων έτσι ώστε να μην υπάρχουν αντικειμενικά κριτήρια για τη σύγκριση του ποσοστού και του βαθμού φτώχειας. «Οι πιο σημαντικές υποκειμενικές γραμμές φτώχειας που αναπτύχθηκαν είναι η γραμμή φτώχειας Leyden η υποκειμενική γραμμή φτώχειας και η μέθοδος του Κέντρου Κοινωνικής Πολιτικής του πανεπιστημίου της Αμβέρσας. Η

χρησιμότητα των υποκειμενικών ορίων φτώχειας αμφισβητείται, ιδιαίτερα σε μελέτες συγκριτικές όπου η ιδιοσυγκρασία των λαών ενδέχεται να επηρεάζει τις σχετικές απαντήσεις

Ένα δεύτερο ζήτημα το οποίο απασχολεί τους ερευνητές ως προς τη μέτρηση της φτώχειας είναι το εάν θα την ορίσουμε με απόλυτους ή σχετικούς όρους. Η σχετική προσέγγιση είναι αυτή η οποία έχει γίνει δεκτή ως η πλέον ενδεδειγμένη για τη μέτρηση της φτώχειας στις αναπτυγμένες χώρες, καθώς εκφράζουν την ανάγκη για συνεχή βελτίωση των οικονομικών συνθηκών και της ποιότητας ζωής, η οποία μετατρέπει τη φτώχεια σε σχετική έννοια που δεν σχετίζεται μόνο με τη δυνατότητα της φυσικής επιβίωσης, αλλά και με την ικανότητα να συμμετέχει το άτομο στο σύνολο των δραστηριοτήτων μιας κοινωνίας. Από την άλλη πλευρά μετρήσεις της απόλυτης φτώχειας εξακολουθούν να χρησιμοποιούνται για υποανάπτυκτες χώρες έχοντας ως όριο για ημερήσιο εισόδημα το 1,25 δολαρίων που έχει θέσει ως μέτρο η Παγκόσμια Τράπεζα.

Τέλος, μια άλλη σημαντική απόφαση σχετικά με την επιλογή της κατάλληλης γραμμής φτώχειας είναι η θεώρηση της φτώχειας ως μονοδιάστατο ή πολυδιάστατο φαινόμενο. Κατά την μονοδιάστατη προσέγγιση το εισόδημα αποτελεί την πιο αντικειμενική ένδειξη ευημερίας των ατόμων και των νοικοκυριών και άρα μέτρο διαχωρισμού των φτωχών από τους μη φτωχούς σε μια κοινωνία. Η μονοδιάστατη προσέγγιση μας δίνει πληροφορίες για το εισόδημα και τη θέση του νοικοκυριού στην κατανομή των εισοδημάτων, όχι όμως για το κατά πόσον το διαθέσιμο εισόδημά του επαρκεί για ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.

Από την άλλη πλευρά όμως υπάρχουν και ερευνητές που υποστηρίζουν ότι η φτώχεια πέρα από το εισόδημα έχει να κάνει και με άλλες διαστάσεις, όπως είναι το προσδόκιμο επιβίωσης, η υγεία, η εκπαίδευση, η πρόσβαση σε δημόσια αγαθά και αγορές κ.ά. Βάσει της προσέγγισης της πολυδιάστατης στέρησης τα μέλη κάθε νοικοκυριού πρέπει να καθορίσουν την έκταση στην οποία καλύπτουν ορισμένες βασικές ανάγκες. Οι ερευνητές αυτοί στηρίζονται στη θεωρία των ικανοτήτων του Sen, σύμφωνα με την οποία η φτώχεια θα πρέπει να μετράται με έναν πολυδιάστατο τρόπο και για καθεμιά διάσταση ξεχωριστά να ορίζεται ένα όριο φτώχειας. Με αυτό τον τρόπο μέτρησης ένα άτομο θα θεωρείται φτωχό αν αποτυγχάνει να φτάσει το όριο σε μία ή δύο από αυτές τις διαστάσεις.

Το 2000, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την Νίκαιας πρότεινε την Ανοικτή Μέθοδο Συντονισμού (ΑΜΣ) ως μία νέα μέθοδο διακυβερνητικής συνεργασίας για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Η μέθοδος αυτή περιλάμβανε, μεταξύ άλλων,

τον ορισμό κοινά αποδεκτών δεικτών και στόχων για την Ευρωπαϊκή Ένωση. Για τον σκοπό αυτό, κρίθηκε απαραίτητη η παρακολούθηση της φτώχειας και η βελτίωση των στατιστικών για την μέτρησή της, ώστε να είναι εφικτή η σύγκριση της προόδου των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το 2001 αποφασίστηκε, στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λάακεν, η εφαρμογή της Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού (ΑΜΣ) από το επόμενο έτος στον συνταξιοδοτικό τομέα και από το δεύτερο έτος συμφωνείται να επεκταθεί στους τομείς της μακροχρόνιας φροντίδας και υγειονομικής περίθαλψης. Για να μπορέσει να εκτιμηθεί σωστά ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της φτώχειας και ο έλεγχος της προόδου των πολιτικών με συγκρίσιμο τρόπο, στο ίδιο Συμβούλιο, καθορίστηκε ένας μικρός αριθμός δεικτών για τις βασικές αιτίες και όχι μόνο του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας. Οι δείκτες αυτοί κάλυπταν τις τέσσερις βασικές συνιστώσες της απασχόλησης, της υγείας, της εκπαίδευσης και της εισοδηματικής φτώχειας. Σιγά σιγά η ΑΜΣ αποτέλεσε βασικό εργαλείο για την δημιουργία βασικών κατευθύνσεων μιας κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής ανάμεσα στα κράτη μέλη προκειμένου να καλυφθούν τα κενά που υπήρχαν στην άσκηση της κοινωνικής πολιτικής που ακολουθούσαν.

Το 2005 η Ευρωπαϊκή Ατζέντα Κοινωνικής Πολιτικής από το 2005 έως το 2010, δίνει βάση στην προώθηση της ισότητας ευκαιριών, την απασχόληση και την καταπολέμηση της φτώχειας. Πλέον γίνεται επιτακτική ανάγκη εξορθολογισμού της ΑΜΣ με την υιοθέτηση μιας ενιαίας στρατηγικής για κάθε κράτος στην Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη προς αντικατάσταση των αρχικών σχεδίων δράσης που εφαρμόστηκαν αρχικά. Την ίδια εποχή αναζητούνται και οι δείκτες που θα είναι κατάλληλοι να καλύπτουν τους ειδικούς σκοπούς των εκθέσεων. Το 2006 δημιουργήθηκαν τέσσερις ομάδες δεικτών οι οποίες αναθεωρήθηκαν το 2009.

Το 2008 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε ένα σύνολο δεικτών αναθεωρημένο το οποίο αφορά το πλαίσιο της κοινωνικής ενσωμάτωσης που συμφωνήθηκαν το 2000 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας. Σε αυτό περιλαμβάνονται, εκτός των αρχικών δεικτών, κάποιοι που δεν καλύπτουν μόνο τη χρηματική όψη της φτώχειας όπως είναι η στέρηση των διαρκών καταναλωτικών αγαθών και οι φτωχοί εργαζόμενοι. (ΕΚΚΕ 2010).

Σήμερα, η καταγραφή των στατιστικών δεδομένων που αφορούν τη φτώχεια διενεργείται μέσα από τις Έρευνες Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU- SILC) και στις οποίες συμμετέχουν όλες οι χώρες που είναι μέλη της Ευρωπαϊκής

Ένωση, σε συνεργασία με τη Eurostat αποτελώντας τη βασική πηγή των στατιστικών στοιχείων που χρειαζόμαστε.

Συγκροτούν ένα μεταβαλλόμενο και συνάμα αρκετά σύνθετο πλαίσιο της στατιστικής αποτύπωσης της φτώχειας, με σκοπό την τεκμηρίωση των βασικών μέτρων πολιτικής για την αντιμετώπισή της καθώς και τη μέτρηση των αποτελεσμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Όσο μεταβάλλονται οι στόχοι, οι πολιτικές και τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για την καταπολέμηση της φτώχειας, τόσο διακρίνεται και η διαρκής μεταβολή των δεικτών που αποτυπώνονται τα στατιστικά στοιχεία του φαινομένου.

Ωστόσο, το βασικό εννοιολογικό μοντέλο του προσδιορισμού της φτώχειας αν και τείνει προς γενίκευση των κριτηρίων που αφορούν το εισόδημα, ο σχεδιασμός της αντιμετώπισής της χρειάζεται συγκεκριμένες κι εξειδικευμένες δράσεις. Αυτού του είδους η μη συμβατότητα, δημιουργεί προβλήματα από τη στόχευση του πληθυσμού. Από την στιγμή που η εφαρμογή των πολιτικών με δείκτες εισοδήματος δεν μπορεί να οριστεί μόνο από στατιστικούς δείκτες, μπορεί να καλύψει ένα μικρό μόνο μέρος του προβλήματος το οποίο μπορεί να είναι διαχρονικό και με χαρακτηριστικά τοπικότητας. Από την άλλη μεριά, θεωρείται απαραίτητη η ολιστική προσέγγιση με ποιοτικές και ποσοτικές μετρήσεις.

3.2 Μεθοδολογία μέτρησης της φτώχειας

Η μέτρηση του φτωχού πληθυσμού είναι σημαντική τόσο για τους διεθνείς οργανισμούς όσο και για τις κυβερνήσεις σε παγκόσμια κλίμακα. Ο πληθυσμός των ατόμων αυτών θα πρέπει να γίνεται γνωστός διαρκώς έτσι ώστε να λαμβάνονται τα ανάλογα μέτρα για την καταπολέμηση του φαινομένου αυτού. Είναι σημαντικό, οι δράσεις καθώς και τα προγράμματα που ακολουθούνται για τη μείωση της φτώχειας, να παρακολουθούνται και να αξιολογούνται ως προς την αποτελεσματικότητά τους (OECD, 2015).

Όταν η πολιτική μιας χώρας στοχεύει στην μείωση της φτώχειας, εύλογα θα πρέπει να καταστεί σαφές ποιος θα πρέπει να θεωρείται φτωχός και κάτω από ποιες προϋποθέσεις. Αναπόφευκτα η σύγκριση μελετών που ασχολούνται με αυτό κρίνεται αναγκαία καθώς προσφέρουν τη βάση επί της οποίας θα γίνει αξιολόγηση των πολιτικών αντιμετώπισης. Οι

μελέτες αυτές ανέκαθεν χρησιμοποιούσαν το εισόδημα ως μέτρο για τον καθορισμό της φτώχειας (Martin, 1998). Σε όλες τις περιπτώσεις ορίζεται ένα όριο ή γραμμή κάτω από την οποία τα άτομα θεωρούνται φτωχά και εκφράζεται συνήθως με τη χρήση χρηματικών δεικτών.

Κατά τη βιβλιογραφία παρουσιάζονται τα απόλυτα όρια, τα σχετικά όρια και τα υποκειμενικά όρια της φτώχειας. Στην πρώτη περίπτωση, οι γραμμές δείχνουν την αξία των πόρων για να διατηρηθεί το ελάχιστο επίπεδο ευημερίας. Σε αυτή τη περίπτωση στόχο αποτελεί η μέτρηση του κόστους από την αγορά βασικών προϊόντων που επιτρέπει στο άτομο να φτάσει στο ελάχιστο επίπεδο ικανοποίησης. Επηρεάζουν την οικονομική ανάπτυξη μιας και σε περίπτωση αύξησης των επιπέδων εισοδήματος, το ποσοστό των φτωχών που βρίσκεται στα όρια της φτώχειας θα μειωθεί (Martin, 1998). Μία απόλυτη γραμμή φτώχειας είναι το 1 δολάριο ανά κάτοικο την ημέρα γενικότερα ενώ για τη Παγκόσμια Τράπεζα είναι το 1,25 δολάριο την ημέρα. Συνεπώς φτωχά θεωρούνται τα άτομα που ζουν με λιγότερους πόρους από αυτό που έχει οριστεί (The World Bank, 2011).

Κατά τη δεύτερη περίπτωση των σχετικών ορίων της φτώχειας τα άτομα χωρίζονται σε αυτούς που θεωρούνται φτωχοί και στους υπόλοιπους. Σε μια ενδεχόμενη αύξηση των εισοδημάτων τα όρια σχετικής φτώχειας παράγουν τα ίδια ποσοστά φτώχειας, δηλαδή τα όρια της φτώχειας μπορεί να είναι μεγαλύτερα αλλά το ποσοστό των φτωχών θα είναι το ίδιο. Χρησιμοποιούνται δείκτες που βασίζονται στα έξοδα και στα έσοδα όπου καθορίζεται ένα ελάχιστο επίπεδο κάτω από το οποίο οι άνθρωποι χαρακτηρίζονται φτωχοί και το αντίθετο όσοι έχουν εισόδημα πάνω από αυτό. Για παράδειγμα, εάν επιλεγεί το εισόδημα ως μεταβλητή θα πρέπει να υπολογιστεί η διανομή του στον πληθυσμό. Το ετήσιο εισόδημα, αν και θεωρητικά αποτελεί την καλύτερη επιλογή, δεν παρέχει ολοκληρωμένη γνώση καθώς τα άτομα διαθέτουν και περιουσιακά στοιχεία που επηρεάζουν τον τρόπο διαβίωσής τους. (Johnson, 2001).

Πέρα από το εισόδημα, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη μέτρηση της φτώχειας και οι δημόσιες δαπάνες καθώς εξαρτώνται από το μόνιμο εισόδημα παρά του πραγματικού. Από τη στιγμή που η φτώχεια συνδέεται άμεσα με το μόνιμο εισόδημα, οι δαπάνες αποτελούν καλή επιλογή μέτρησης. Ωστόσο, οι γραμμές κατανάλωσης των νοικοκυριών εξαρτώνται από το περιβάλλον των νοικοκυριών και θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι οι δαπάνες υπόκεινται σε

σφάλματα της μέτρησης. Τα τελευταία χρόνια, το εισόδημα χρησιμοποιείται ως μεταβλητή για τη δημιουργία στοιχείων σχετικά με τη φτώχεια.

Ο ΟΟΣΑ χρησιμοποιεί διαφορετικά μέτρα μέτρησης που σχετίζονται με την κατανάλωση είτε ως συνδυασμός συντελεστών συγκεκριμένων είτε ως συνδυασμός βαρύτητας σε κάθε μέλος ενός νοικοκυριού, τρόπος που χρησιμοποιείται από την Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία. Η κατανάλωση χρησιμοποιείται και σε άλλους οργανισμούς που μετρούν τη φτώχεια όπως η Eurostat. Σε άλλες μελέτες χρησιμοποιούνται η διανομή, η συχνότητα και η ένταση της φτώχειας. Η τελευταία μας βοηθά να κατανοήσουμε το σημείο που πλήττει τον πληθυσμό δηλαδή σε ποιο βαθμό θεωρούνται φτωχά χωρίς να υπολογίζουν τόσο τα κριτήρια κατάταξής τους.

Στην τρίτη περίπτωση τα υποκειμενικά όρια βασίζονται στα ίδια τα άτομα και τη γνώμη που έχουν για τον εαυτό τους μέσα στη κοινωνία. Δηλαδή, τα άτομα χαρακτηρίζονται φτωχά με βάση το τι πιστεύουν σχετικά με τη φτώχεια και ποιος θεωρείται φτωχός (Alkire et al,2011). Σε πολλές μελέτες, όπως και σε αυτή την εργασία, μελετάται ο πληθυσμός που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας και όχι ο φτωχός πληθυσμός. Με βάση τη Eurostat (2015), το ποσοστό των ατόμων που διαθέτει ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα κάτω από το όριο κινδύνου, το οποίο καθορίζεται σε 60% του εθνικού ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος, βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας. Αυτός ο δείκτης δεν μετρά τη φτώχεια απόλυτα αλλά το χαμηλό εισόδημα σε σχέση με τους υπόλοιπους κατοίκους.

Τέλος, αναπτύσσεται ιδιαίτερα κατά τη βιβλιογραφία, η συσχέτιση της οικονομικής μεγέθυνσης με τη φτώχεια. Με βάση τη συσχέτιση αυτή κάποιες μελέτες υποστηρίζουν ότι η δεύτερη μπορεί να επιφέρει μια ανάλογη ποσοστιαία μεταβολή στη φτώχεια, είτε αφορά το φτωχό πληθυσμό είτε το εισόδημα. Ο Iradian (2005), έχοντας ως δεδομένο ως όριο φτώχειας το 1 δολάριο την ημέρα, διαπίστωσε πως μία αύξηση του ΑΕΠ κατά κεφαλήν κατά 1% μπορεί να μειώσει κατά 1,08% το ποσοστό του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας. Κατά συνέπεια, η επίτευξη υψηλών ρυθμών της οικονομικής μεγέθυνσης συμβάλει στη μείωση της φτώχειας.

Κάποιες άλλες μελέτες υποστηρίζουν ότι η επίδραση αυτής είναι μικρότερη της μονάδας άρα και μη στατιστικά σημαντική. Αναλυτικότερα, ο Brady(2003), ο οποίος εργάστηκε με δεδομένα από 18 χώρες την χρονική περίοδο 1967-1997, κατέληξε ότι η οικονομική μεγέθυνση έχει θετική επίδραση πριν τις κοινωνικές μεταβάσεις. Δύο χρόνια

αργότερα πραγματοποιώντας έρευνα για τα ίδια έτη και τις ίδιες χώρες, διαπίστωσε ότι η οικονομική μεγέθυνση μειώνει τη φτώχεια σε σημαντικό βαθμό, σε χαμηλότερο όμως βαθμό σε σχέση με τους δείκτες του κοινωνικού κράτους. Σε παρόμοια αποτελέσματα κατέληξαν και οι Caminada et al (2010) για 28 χώρες και τη χρονική περίοδο 1985-2010 με δεδομένα του OECD. Σε αυτή την έρευνα η οικονομική μεγέθυνση δεν είχε σημαντική επίδραση στατιστικά στη φτώχεια ενώ σημαντική παρουσιάστηκε η ανάλυση των δημοσίων δαπανών.

Η γραμμή φτώχειας υπολογίζεται σε ατομικό επίπεδο και με την σχετική έννοια της φτώχειας, δηλαδή φτωχός σε σχέση με άλλους, ορίζοντάς τη στο 60% του διάμεσου ισοδύναμου συνολικού διαθέσιμου εισοδήματος του νοικοκυριού, με βάση την κλίμακα ΟΟΣΑ, διαφοροποιούμενη από την έννοια του κινδύνου της απόλυτης φτώχειας όπου αφορά την πλήρη στέρηση μέσων επιβίωσης και αγαθών. Για να υπολογιστεί το συνολικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα του νοικοκυριού λαμβάνεται το συνολικό καθαρό εισόδημα, δηλαδή εκείνο που θα προκύψει εάν αφαιρεθούν οι φόροι και οι εισφορές για κοινωνική ασφάλιση απ' όλα τα μέλη του νοικοκυριού.

Συγκεκριμένα, τα εισοδήματα που λαμβάνονται υπόψη στην έρευνα είναι:

- Το εισόδημα από περιουσία
- Το εισόδημα από εργασία
- Οι συντάξεις και οι κοινωνικές παροχές
- Οι χρηματικές μεταβιβάσεις από άλλα νοικοκυριά
- Το τεκμαρτό εισόδημα από τη χρήση ενός αυτοκινήτου μιας επιχείρησης, τεκμαρτό ενοίκιο από ιδιοκατοίκηση, τα εισοδήματα σε είδος, οι έμμεσες κοινωνικές μεταβιβάσεις και οι τόκοι από τα δάνεια μπορεί να επηρεάσουν τα αποτελέσματα σημαντικά. Αυτά τα εισοδήματα καταγράφονται από το 2007 αλλά δεν συμπεριλαμβάνονται κατά τον υπολογισμό του διαθέσιμου εισοδήματος.

Στην Ελλάδα, η εμπειρική έρευνα της φτώχειας είναι σχετικά περιορισμένη και πρόσφατη. Ο βασικός λόγος περιορισμού είναι τα εννοιολογικά προβλήματα που προέρχονται από τέτοιες προσπάθειες αλλά και η έλλειψη αρτιότητας στατιστικών δεδομένων. Η κύρια πηγή άντλησης δεδομένων για τη περίπτωση της φτώχειας στη περίπτωση της Ελλάδας είναι οι Έρευνες Οικογενειακών Προϋπολογισμών (ΕΟΠ).

Οι έρευνες αυτές παρέχουν πληροφορίες σχετικά με το εισόδημα, τις καταναλωτικές δαπάνες και τα κοινωνικο-οικονομικά χαρακτηριστικά του δείγματος του πληθυσμού ξεκινώντας το 1974. Από το 2008 η έρευνα σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών και το εισόδημα διεξάγεται από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία (ΕΛΣΤΑΤ). Παράλληλα χρησιμοποιείται η Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU- SILC) η οποία αποτελεί μέρος ενός κοινοτικού στατιστικού προγράμματος, όπου όλα τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμμετέχουν και η οποία αντικαθιστά το ευρωπαϊκό πάνελ των νοικοκυριών (European Community Household Panel, ECHP) έτσι ώστε η ποιοτική βελτίωση των στατιστικών δεδομένων που αφορούν τον κοινωνικό αποκλεισμό και τη φτώχεια να επιτευχθεί.

3.3 Δείκτες μέτρησης της φτώχειας

Το πρώτο βήμα για τη μέτρηση της φτώχειας είναι η επιλογή τους κατάλληλου δείκτη μέτρησης. Παρακάτω περιγράφονται οι πιο σημαντικοί σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία. Ωστόσο, πριν γίνει αναφορά των δεικτών αυτών είναι σημαντικό να αναφερθούν τις ιδιότητες που θα πρέπει να πληροί ένας καλός δείκτης μέτρησης της φτώχειας.

Ουσιαστικά γνωστοποιούν τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στους δείκτες οι οποίες μας βοηθούν στην επιλογή ανάλογα τη κάθε περίπτωση. Ο Sen το 1976 εισήγαγε τις ιδιότητες της μονοτονίας (monotonicity) και της μεταφοράς (transfer). Όσον αφορά την ιδιότητα της μονοτονίας μας δείχνει ότι όταν όλα τα δεδομένα που έχουμε είναι σταθερά, η μείωση του εισοδήματος ενός ατόμου που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας αυξάνει το επίπεδο της φτώχειας, δηλαδή ο δείκτης αυξάνεται όταν μειώνεται το εισόδημα των φτωχών και αντίστροφα (Buhong Zheng, 1997, Amartya Sen, 1976). Η ιδιότητα της μονοτονίας διακρίνεται σε επιμέρους ιδιότητες, της ισχυρής και της αδύναμης (D Donaldson, JA Weymark, 1986, Buhong Zheng, 1993).

Όσον αφορά την ιδιότητα της μεταβίβασης, ο Sen ισχυρίζεται ότι όταν όλα τα άλλα δεδομένα είναι σταθερά, η μεταφορά εισοδήματος ενός ατόμου που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας σε άλλο άτομο πλουσιότερο, αυξάνει το μέτρο της φτώχειας (Amartya Sen, 1976). Δηλαδή, μια μεταβίβαση ενός ατόμου που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας σε

κάποιον πιο πλούσιο από τον ίδιο, θα πρέπει να αυξάνει τον δείκτη της φτώχειας ενώ το αντίστροφο θα πρέπει να μειώνει τον δείκτη της φτώχειας.

Σημαντική είναι η ιδιότητα της συμμετρίας (symmetry) όπου ο δείκτης μέτρησης της φτώχειας παραμένει αναλλοίωτος ακόμα και σε περίπτωση που μετατεθούν τα εισοδήματα (Buhong Zheng, 1993). Δηλαδή, επιτρέπονται αναδιατάξεις εισοδημάτων που δεν προκαλούν αλλαγές στην αξία της φτώχειας (James E. Foster, Anthony F. Shorrocks, 1991). Άλλη ιδιότητα είναι εκείνη της ομαλοποίησης (normalization) όπου ο δείκτης είναι μηδενικός όταν όλα τα εισοδήματα βρίσκονται πάνω από το όριο της φτώχειας (Buhong Zheng, 1993). Επί πρόσθετα, υπάρχουν οι ιδιότητες της συνέχειας (continuity) και της εστίασης (focus). Σύμφωνα με τη συνέχεια, ο δείκτης μέτρησης της φτώχειας είναι μια συνεχής λειτουργία του εισοδήματος των φτωχών ενώ σύμφωνα με την ιδιότητα της εστίασης ο δείκτης μέτρησης δεν εξαρτάται από το επίπεδο των εισοδημάτων των μη φτωχών ατόμων (James E. Foster, Anthony F. Shorrocks, 1991). Τέλος, η ιδιότητα της συνέπειας των υποομάδων παρουσιάζει την αύξηση του δείκτη φτώχειας όταν αυξάνεται η φτώχεια σε κάποια υποομάδα του πληθυσμού (Buhong Zheng, 1997).

Έχοντας καθορίσει τη γραμμή φτώχειας τα τελευταία χρόνια να υπολογίζεται στο 60% του διάμεσου εισοδήματος, μπορούν να εφαρμοστούν οι δείκτες προκειμένου να μετρήσουμε διάφορες διαστάσεις της φτώχειας.

Μερικοί από τους συνηθέστερους δείκτες της φτώχειας είναι οι εξής (WBI,2005) :

Δείκτης μέτρησης ατόμων ή κατά κεφαλήν δείκτης (Poverty rate ή Headcount index)

$$P_0 = \frac{N_p}{N}$$

Όπου N_p στον αριθμητή είναι ο αριθμός των φτωχών και N στον παρονομαστή ο συνολικός πληθυσμός. Ο συγκεκριμένος δείκτης μετράει το ποσοστό των ανθρώπων που είναι φτωχοί.

Ο δείκτης αυτός εμφανίζεται στην βιβλιογραφία και ως εξής:

$$P_0 = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N 1(x_i \leq z)$$

Συχνά ο συγκεκριμένος δείκτης εμφανίζεται και ως κίνδυνος φτώχειας. Είναι ένας εύχρηστος και απλός δείκτης που δεν δίνει επαρκείς πληροφορίες ούτε για το πώς η φτώχεια επηρεάζεται από τις μεταβιβάσεις εντός των φτωχών ούτε για το βάθος της φτώχειας. Δεν παρέχει πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο κατανέμεται το εισόδημα μεταξύ των φτωχών ενώ παραβιάζει τα αξιώματα της μονοτονίας και της μεταβίβασης.

Το χάσμα της φτώχειας (Poverty gap index)

$$P_1 = \frac{1}{N} * \sum_{i=1}^q \frac{g_i}{z}$$

Όπου $g_i = z - y_i$, με z τη γραμμή φτώχειας και y_i το εισόδημα του κάθε φτωχού ατόμου.

Ο δείκτης αυτός εμφανίζεται στην βιβλιογραφία και ως εξής:

$$PG = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left[\frac{z - y_i}{z} \right]$$

Χάσμα φτώχειας είναι η μέση διαφορά μεταξύ του συνολικού πληθυσμού από το όριο της φτώχειας και εκφράζεται ως ποσοστό του ορίου της φτώχειας. Με αυτόν τον δείκτη υπολογίζεται το βάθος της φτώχειας, δηλαδή το πόσο απέχει το φτωχό άτομο από τη γραμμή φτώχειας που έχει καθοριστεί. Επιπλέον, δείχνει το ύψος των δαπανών που απαιτούνται για την αντιμετώπιση της φτώχειας με τον όρο ότι θα χρησιμοποιηθούν με αποτελεσματικό τρόπο. Χαρακτηριστικό του συγκεκριμένου δείκτη είναι ότι διαθέτει την ιδιότητα της μονοτονίας αλλά όχι την ιδιότητα της μεταβίβασης.

Η δριμύτητα της φτώχειας ή αλλιώς το τετράγωνο του δείκτη χάσματος της φτώχειας (Poverty severity index) ή (Squared poverty gap index).

$$P_2 = \frac{1}{N} * \sum_{i=1}^q \left(\frac{g_i}{z}\right)^2$$

Όπου όπου $g_i = z - y_i$, με z τη γραμμή φτώχειας και y_i το εισόδημα του κάθε φτωχού ατόμου.

Στην ουσία πρόκειται για τον προηγούμενο δείκτη υψωμένο στο τετράγωνο. Η διαφορά με τον προηγούμενο δείκτη έγκειται στο γεγονός ότι δίνει μεγαλύτερη βαρύτητα στα μεγάλα χάσματα φτώχειας σε αντίθεση με το προηγούμενο που σταθμίζει με ίσο τρόπο όλα τα χάσματα της φτώχειας. Με λίγα λόγια επηρεάζεται περισσότερο από τα άτομα που είναι περισσότερο φτωχά από τα άλλα ενώ θετικό του δείκτη αποτελεί το γεγονός ότι λαμβάνει υπόψη τις μεταβιβάσεις εντός των φτωχών.

Αυτοί οι δείκτες είναι γνωστοί ως FGT από τους Foster, Greer, Thorbecke με γενική μορφή:

$$P_\alpha = \frac{1}{N} * \sum_{i=1}^q \left(\frac{g_i}{z}\right)^\alpha$$

με $\alpha \geq 0$.

Όταν το α παίρνει την τιμή 0 τότε διακρίνεται το ποσοστό φτώχειας, όταν παίρνει την τιμή 1 διακρίνεται το χάσμα φτώχειας και όταν παίρνει την τιμή 2 διακρίνεται η δριμύτητα της φτώχειας. Όσο μεγάλη είναι η τιμή του α τόσο περισσότερο ο δείκτης σταθμίζει ανάλογα με τη θέση των περισσότερο φτωχών.

Ο δείκτης Sen (Sen index)

$$P_s = P_0 \left(1 - (1 - G^p) \frac{\mu^p}{Z} \right)$$

Όπου P_0 το ποσοστό φτώχειας, μ^p το μέσο εισόδημα των φτωχών και G^p ο συντελεστής ανισότητας Gini μεταξύ των φτωχών.

Πλεονέκτημα του δείκτη αποτελεί η ανισότητα των εισοδημάτων των φτωχών που λαμβάνονται υπόψη.

Ο δείκτης SST (Sen – Shorrocks- Thon index) από τους Sen, Shorrocks και Thon

$$P_{SST} = P_0 P_1^p (1 + \hat{G}^p)$$

Ο συγκεκριμένος δείκτης αποτελεί τροποποίηση του δείκτη Sen που έχει αναφερθεί, με βασικό του πλεονέκτημα η πληροφορία που δίνει για τις αλλαγές στην κατάσταση της φτώχειας με το πέρασμα του χρόνου. Μπορεί να διασπαστεί σε τρεις διαστάσεις που φαίνεται από τον μετασχηματισμό του δείκτη, έγιναν περισσότεροι φτωχοί, έγιναν ακόμα περισσότεροι φτωχοί οι ήδη φτωχοί ή υπάρχει μεγαλύτερη ανισότητα μεταξύ των φτωχών:

$$\Delta \ln P_{SST} = \Delta \ln P_0 + \Delta \ln P_1^p + \Delta \ln (1 + \hat{G}^p)$$

Από τον οποίο καταλαβαίνουμε ότι

% μεταβολή στο δείκτη = % μεταβολή στο ποσοστό φτώχειας

+% μεταβολή στο χάσμα φτώχειας

+% μεταβολή στο $(1 + \text{συντελεστή Gini των φτωχών})$

Κίνδυνος φτώχειας (at risk of poverty)

Ο δείκτης αυτός χρησιμοποιείται αρκετά συχνά με ομάδες ενός πληθυσμού και δείχνει πόσοι είναι φτωχοί σε αυτή την ομάδα. Δεν πρόκειται για καινούριο δείκτη, μιας και αποτελεί τον

πρώτο δείκτη του ποσοστού φτώχειας (Headcount index) ο οποίος εκφράζεται σε υποομάδες και όχι σε συνολικό πληθυσμό προσδιορίζοντας τον κίνδυνο που έχει να είναι φτωχό κάποιο μέλος της υποομάδας.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι το η μέτρηση της φτώχειας αποτελεί ένα ιδιαίτερα περίπλοκο ζήτημα. Οι ίδιοι οι δείκτες θέτουν περιορισμούς καθώς ο κάθε ένας εστιάζει σε διαφορετικές παραμέτρους της φτώχειας. Έτσι, στην εξέταση φτώχειας άλλοι δείκτες μπορεί να εστιάζουν στα πιο χαμηλά στρώματα των φτωχών και άλλοι δεν λαμβάνουν καθόλου υπόψη τις ανισότητες που υπάρχουν ανάμεσα στους φτωχούς. Επομένως, στα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη χρήση του κάθε δείκτη μέτρησης θα πρέπει να προστίθεται και η αναφορά στους περιορισμούς της μεθοδολογίας της μέτρησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Εμπειρική ανάλυση

4.1 Μεθοδολογία της έρευνας

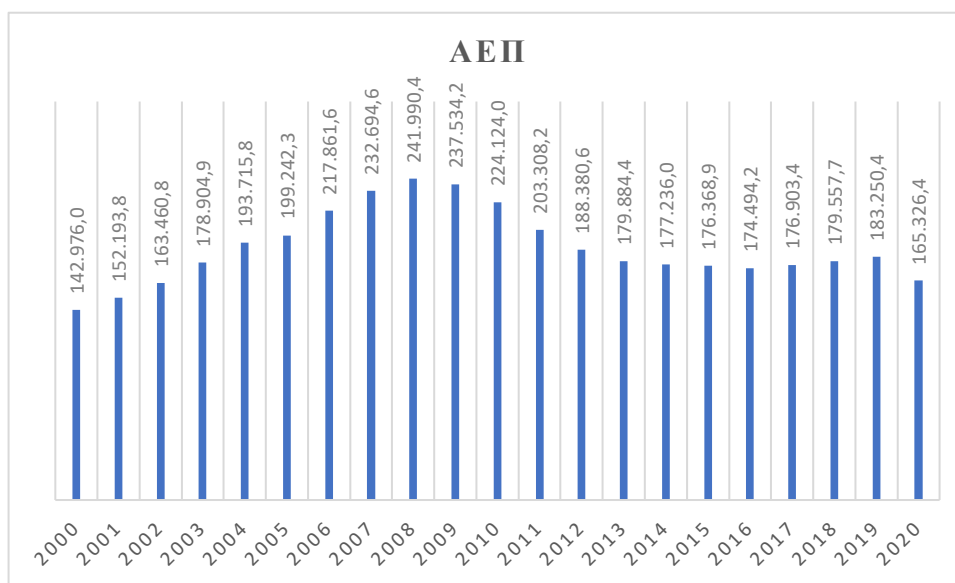
Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να παρέχει μία εικόνα της επίδρασης των διαφόρων μεταβλητών στην φτώχεια εμμένοντας στον τομέα της εκπαίδευσης και των μορφωτικών επιπέδων ειδικότερα. Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται παρουσίαση των διαγραμμάτων από στοιχεία που έχουμε αντλήσει από τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και τη Eurostat σε βάθος εικοσαετίας από το 2000 έως το 2020. Τα διαγράμματα παρουσιάζουν το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) της Ελλάδας, το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, τον Πληθυσμό της χώρας, τον Πληθυσμό χαμηλότερης και υψηλότερης βαθμίδας εκπαίδευσης, τις Δημόσιες Δαπάνες, την Απασχόληση της χώρας και την Απασχόληση χαμηλότερης και υψηλότερης βαθμίδας, τους Ανέργους της χώρας, τους Ανέργους χαμηλότερης και υψηλότερης βαθμίδας και, τέλος, τη φτώχεια χαμηλότερης και υψηλότερης βαθμίδας.

4.2 Παρουσίαση και ανάλυση δεδομένων

ΑΕΠ

Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ) αποτελεί το τυπικό μέτρο προστιθέμενης αξίας που δημιουργείται μέσω της παραγωγής υπηρεσιών και αγαθών κατά τη διάρκεια συγκεκριμένης περιόδου σε μία χώρα. Συνεπώς, μετρά το εισόδημα που αποκτάται από την συγκεκριμένη παραγωγή ή το ποσό που ξοδεύεται σε τελικά αγαθά και υπηρεσίες χωρίς τις εισαγωγές. Ο δείκτης αυτός βασίζεται στο ονομαστικό ΑΕΠ και είναι διαθέσιμο σε διάφορες μετρήσεις. Στο παρακάτω Διάγραμμα παρουσιάζεται το ΑΕΠ σε μονάδα μέτρησης εκατομμυρίων ευρώ σε βάθος εικοσαετίας. Πιο συγκεκριμένα, κατά το έτος 2000 όπου και ξεκινούν οι μετρήσεις μας, παρατηρείται το χαμηλότερο επίπεδο ΑΕΠ με 142.976.000 ευρώ. Τι επόμενες χρονιές διακρίνεται μια σταδιακή αύξηση ανά έτος έως το 2008 όπου επικρατεί το υψηλότερο ΑΕΠ της εικοσαετίας με 241.990.400 ευρώ. Στην συνέχεια παρατηρείται μία σταδιακή μείωση έως το 2015 για να αυξηθεί σταδιακά μέχρι το 2019 με τιμή 183.250.400 ευρώ και το 2020 να μειωθεί ξανά με τιμή 165.326.400 ευρώ.

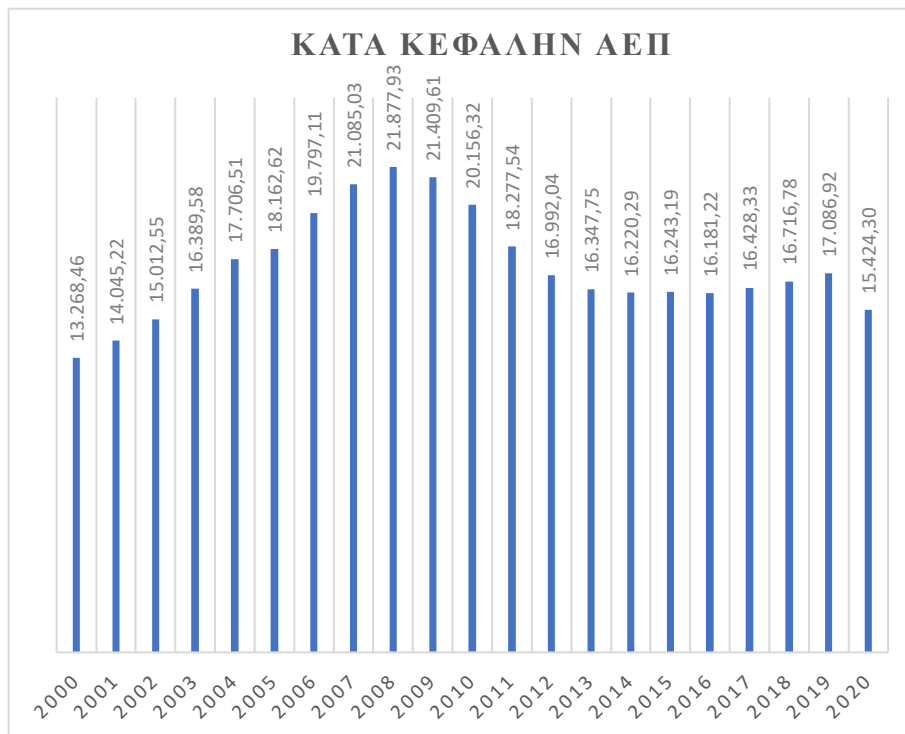
Διάγραμμα 4.1 ΑΕΠ

ΑΕΠ κατά κεφαλήν

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζεται το κατά κεφαλήν ΑΕΠ το οποίο μετράει το μέσο εισόδημα ανά άτομο σε μία συγκεκριμένη περιοχή, χώρα, πόλη περιφέρεια σε ένα συγκεκριμένο χρόνο. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ υπολογίζεται διαιρώντας το συνολικό εισόδημα της περιοχής που μελετάμε με τον συνολικό της πληθυσμό. Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζεται το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας από το 2000 έως το 2020. Ξεκινώντας με το λιγότερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ που παρουσιάζεται το 2000 με 13.268.460 το οποίο αυξάνεται συνεχώς μέχρι το 2008 που φτάνει στο υψηλότερο με 21.877.930. Στη συνέχεια τείνει να μειώνεται σταδιακά με μικρές διαφορές καθ' έτος σημειώνοντας το 2019 17.086.920 για να μειωθεί τον αμέσως επόμενο χρόνο στα 15.424.300.

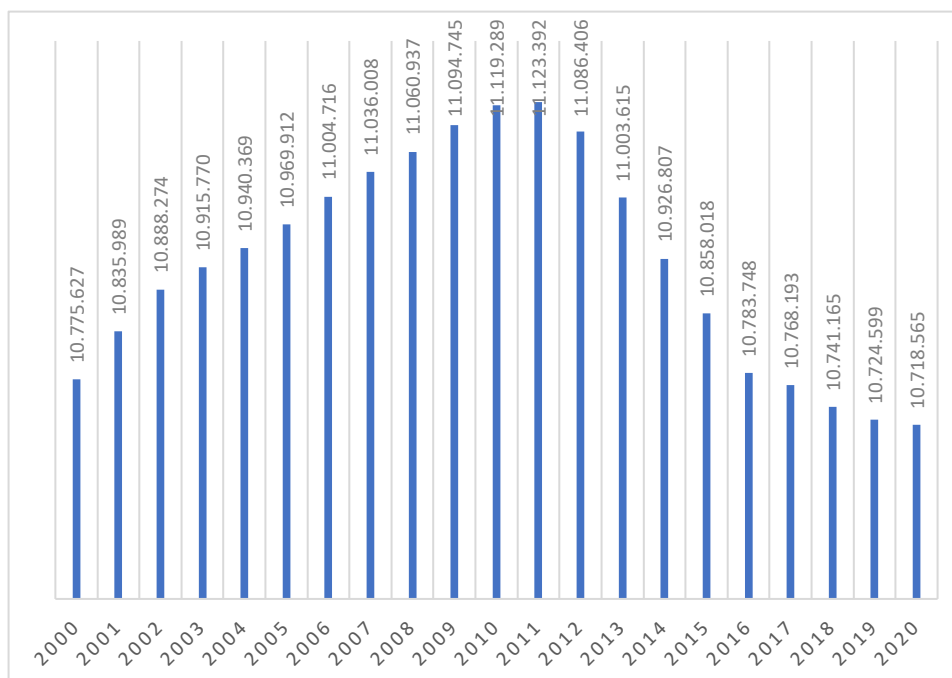
Διάγραμμα 4.2 Κατά κεφαλήν ΑΕΠ

Πληθυσμός

Όλοι οι υπήκοοι που είναι παρόντες σε μία χώρα ή απουσιάζουν προσωρινά από αυτή καθώς και οι αλλοδαποί που μένουν μόνιμα αποτελούν τον πληθυσμό της. Ο συγκεκριμένος δείκτης παρουσιάζει τον αριθμό των ανθρώπων που ζουν σε μία περιοχή. Οι ρυθμοί ανάπτυξης είναι οι ετήσιες αλλαγές στον πληθυσμό λόγω γεννήσεων, θανάτων και μεταναστεύσεων κατά τη διάρκεια ενός έτους. Αποτελεί δημογραφικό εργαλείο και μετράται σε όρους ετήσιου ρυθμού ανάπτυξης σε χιλιάδες και εκατομμύρια άτομα. Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζεται ο πληθυσμός της Ελλάδας από το 2000 έως το 2020. Έτσι λοιπόν, η συγκεκριμένη χώρα το 2000 έχει 10.775.627 κατοίκους, πληθυσμός που αυξάνεται σταδιακά με ελάχιστες διαφορές ανά έτος φτάνοντας το 2011 στο μεγαλύτερο πληθυσμό των 11.123.392 ατόμων για να μειωθεί σταδιακά φτάνοντας στο μικρότερο πληθυσμό το τελευταίο έτος με 10.718.565 κατοίκους.

Διάγραμμα 4.3 Πληθυσμός

Πληθυσμός ανά μορφωτικό επίπεδο

Τα στατιστικά στοιχεία για το επίπεδο εκπαίδευσης του πληθυσμού, που παρουσιάζονται στο παρακάτω διάγραμμα, βασίζονται στην Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΕ (EU-LFS). Τα αποτελέσματα EU-LFS καλύπτουν τον συνολικό πληθυσμό που κατοικεί συνήθως στα κράτη μέλη, εκτός από τα άτομα που ζουν σε συλλογικά ή θεσμικά νοικοκυριά. Για δεδομένα σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο με βάση την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού της ΕΕ (EU-LFS), η Διεθνής Πρότυπη Ταξινόμηση της Εκπαίδευσης 2011 (ISCED 2011) εφαρμόζεται από το 2014. Τα στοιχεία έχουν προέλθει από την ηλεκτρονική βάση δεδομένων της Eurostat η οποία παρουσιάζει δεδομένα σχετικά με το μορφωτικό επίπεδο για τέσσερα συγκεντρωτικά στοιχεία:

- Λιγότερο από την πρωτοβάθμια, πρωτοβάθμια και κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (επίπεδα ISCED **0-2**)
- Ανώτερη δευτεροβάθμια και μεταδευτεροβάθμια μη τριτοβάθμια εκπαίδευση (επίπεδα ISCED **3 και 4**)
- Τουλάχιστον ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, δηλαδή ανώτερη δευτεροβάθμια, μεταδευτεροβάθμια μη τριτοβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση (ISCED 2011 επίπεδα 3-8, ISCED 1997 επίπεδα **3-6**)
- Τριτοβάθμια εκπαίδευση (ISCED 2011 επίπεδα **5-8**, ISCED 1997 επίπεδα 5 και 6).

Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται με σχεδιαγράμματα η μικρότερη και η υψηλότερη βαθμίδα για τη διεξαγωγή συμπερασμάτων και συγκρίσεων με την εξαρτημένη μεταβλητή του ΑΕΠ. Αναλυτικότερα, στο αμέσως επόμενο διάγραμμα παρουσιάζεται ο πληθυσμός που έχει ολοκληρώσει το επίπεδο 0-2 ξεκινώντας από το έτος 2004 με τον υψηλότερο αριθμό μαθητών που παρατηρείται έως το 2020. Στη συνέχεια μειώνεται συνεχώς με χαμηλούς ρυθμούς και μικρές διαφορές κάθε έτος για να καταλήξουμε το 2020 στο μικρότερο αριθμό των 1.634.600 μαθητών.

Διάγραμμα 4.4 Πληθυσμός -Χαμηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

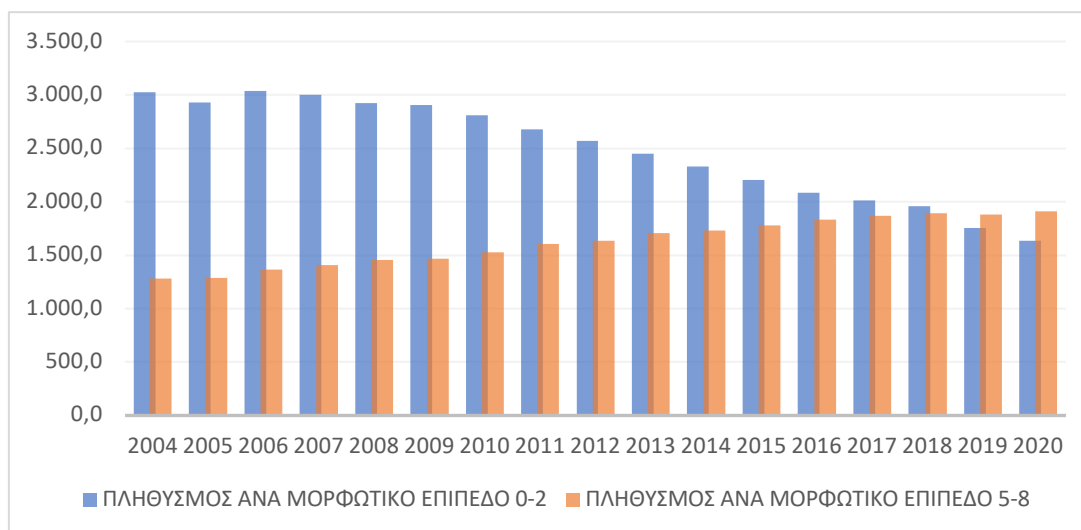

Στο αμέσως επόμενο διάγραμμα παρουσιάζεται ο πληθυσμός των ατόμων που φοιτούν στο τελευταίο επίπεδο 5-8 ανά έτος στην Ελλάδα από το 2004 έως το 2020. Σε αντίθεση με την πρώτη βαθμίδα εκπαίδευσης, το 2004 παρουσιάζεται ο μικρότερος αριθμός ανθρώπων με 1.283.900 και σταδιακά αυξάνεται φτάνοντας στο μέγιστο αριθμό των 1.912.600 ατόμων.

Διάγραμμα 4.5 Πληθυσμός – Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

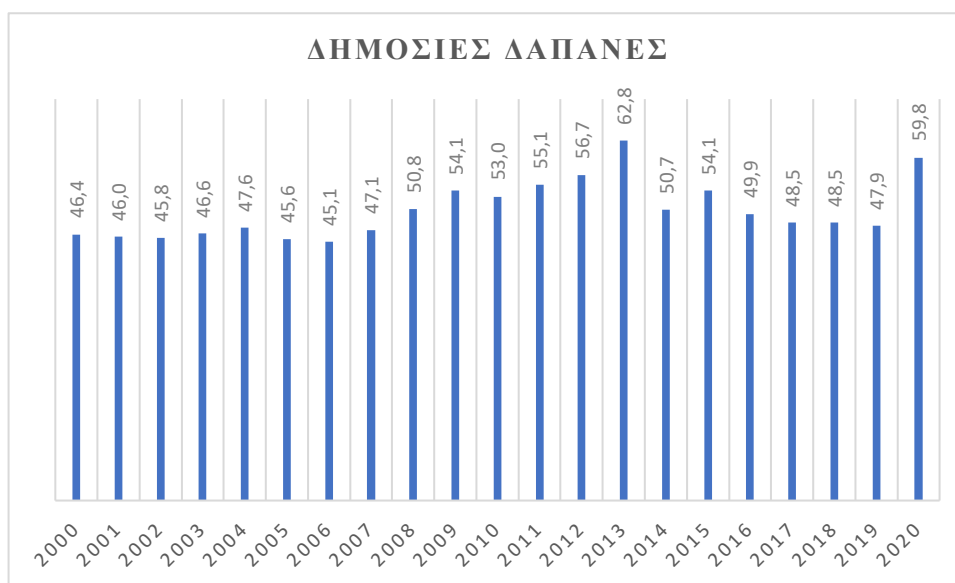
Διάγραμμα 4.6 Πληθυσμός- Χαμηλότερη και Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

Δημόσιες Δαπάνες

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται οι δημόσιες δαπάνες σε μορφή ποσοστού από το 2000 έως το 2020. Παρατηρείται ότι η τιμή ξεκινά με 46,4% το 2000, ακολουθούν μικρές αυξομειώσεις μέχρι το 2013 όπου διαπιστώνεται το υψηλότερο ποσοστό στα 62,8%. Το επόμενο έτος (2014) παρουσιάζεται σημαντική πτώση στα 50,7% με μικρές αυξομειώσεις φτάνοντας από το 47,9% του 2019 στα 59,8% το 2020.

Διάγραμμα 4.7 Δημόσιες Δαπάνες

Απασχόληση

Το επίπεδο απασχόλησης ορίζεται ως ο αριθμός των ατόμων που ασχολούνται με παραγωγικές δραστηριότητες σε μια οικονομία. Η έννοια περιλαμβάνει τόσο τους μισθωτούς όσο και τους αυτοαπασχολούμενους. Τα ποσοστά απασχόλησης ορίζονται ως ένα μέτρο του βαθμού στον οποίο χρησιμοποιούνται οι διαθέσιμοι εργατικοί πόροι (άτομα διαθέσιμα για εργασία). Υπολογίζονται ως η αναλογία των απασχολούμενων προς τον πληθυσμό σε ηλικία εργασίας. Εργαζόμενοι είναι εκείνοι ηλικίας 15 ετών και άνω που αναφέρουν ότι εργάστηκαν σε επικερδή απασχόληση για τουλάχιστον μία ώρα την προηγούμενη εβδομάδα ή που είχαν δουλειά αλλά έλειπαν από την εργασία τους κατά την εβδομάδα αναφοράς. Ο πληθυσμός σε ηλικία εργασίας αναφέρεται σε άτομα ηλικίας 15 έως 64 ετών. Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται τα ποσοστά απασχόλησης από το 2000 έως το 2020. Το 2000 ξεκινά με ποσοστό 67,86 % με ελάχιστη σταδιακή μείωση κατά την διάρκεια όλων των ετών φτάνοντας το 2020 σε ποσοστό 63,43%.

Διάγραμμα 4.8 Απασχόληση

Απασχόληση ανά επίπεδο εκπαίδευσης

Αυτός ο δείκτης δείχνει τα ποσοστά απασχόλησης των ατόμων ανάλογα με το μορφωτικό τους επίπεδο :κάτω από την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μη τριτοβάθμια ή την τριτοβάθμια. Το ποσοστό απασχόλησης αναφέρεται στον αριθμό των απασχολουμένων ως ποσοστό του πληθυσμού σε ηλικία εργασίας. Ως μισθωτοί ορίζονται εκείνοι που εργάζονται με αμοιβή ή κέρδος για τουλάχιστον μία ώρα την εβδομάδα ή που έχουν δουλειά αλλά προσωρινά δεν εργάζονται λόγω ασθένειας, άδειας ή εργατικής δράσης. Αυτός ο δείκτης μετρά το ποσοστό των απασχολουμένων ατόμων ηλικίας 25-64 ετών μεταξύ όλων των ατόμων ηλικίας 25-64 ετών.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται τα ποσοστά των απασχολουμένων ανάλογα με το επίπεδο της εκπαίδευσής τους από το 2000 έως το 2020 λαμβάνοντας υπόψη τη μικρότερη και τη μεγαλύτερη βαθμίδα εκπαίδευσης. Όσον αφορά το επίπεδο απασχόλησης με το χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης κατά το έτος 2000 το ποσοστό ανέρχεται στο 57,54 % με συνεχόμενη σταδιακή αύξηση μέχρι το 2008 όπου παρατηρείται το μεγαλύτερο ποσοστό με 60,23%. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται σταδιακή μείωση μέχρι το 2013 με ποσοστό 46,32% όπου ξεκινά να αυξάνεται μέχρι το 2019 με 52,41%, καταλήγοντας το 2020 με μικρότερο ποσοστό 51,75%.

Διάγραμμα 4.9 Απασχόληση- Χαμηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

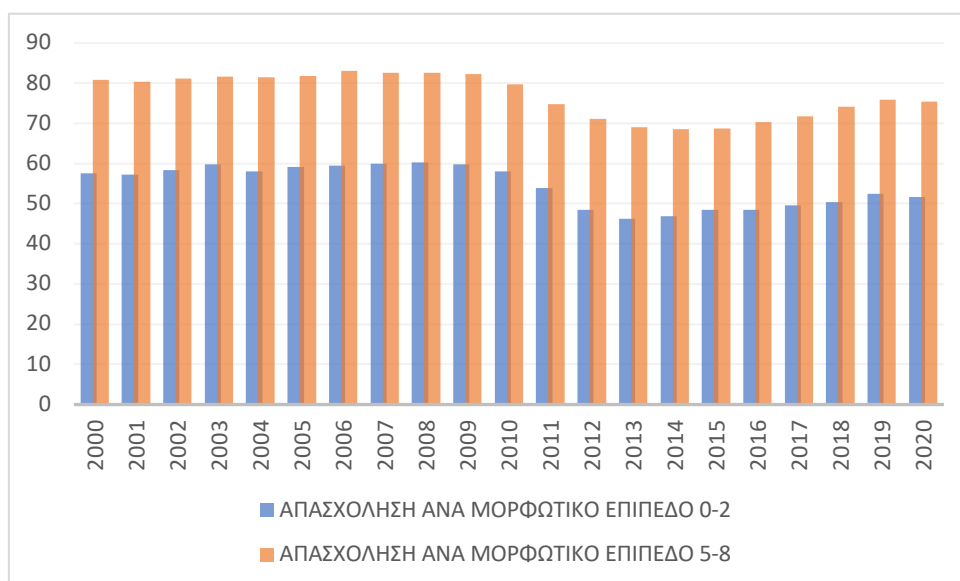

Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται τα ποσοστά των απασχολουμένων που έχουν ολοκληρώσει τη τελευταία βαθμίδα εκπαίδευσης από το 2000 έως το 2020. Το 2000 ξεκινά με ποσοστό 80,91% με σταδιακή αύξηση έως το 2006 με ποσοστό 83,12%, όπου παρατηρείται μείωση μέχρι το 2015 φτάνοντας το ποσοστό 68,7%. Στη συνέχεια, παρουσιάζεται αυξητική πορεία με 70,4% το 2016 καταλήγοντας το 2020 75,42%.

Διάγραμμα 4.10 Απασχόληση - Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

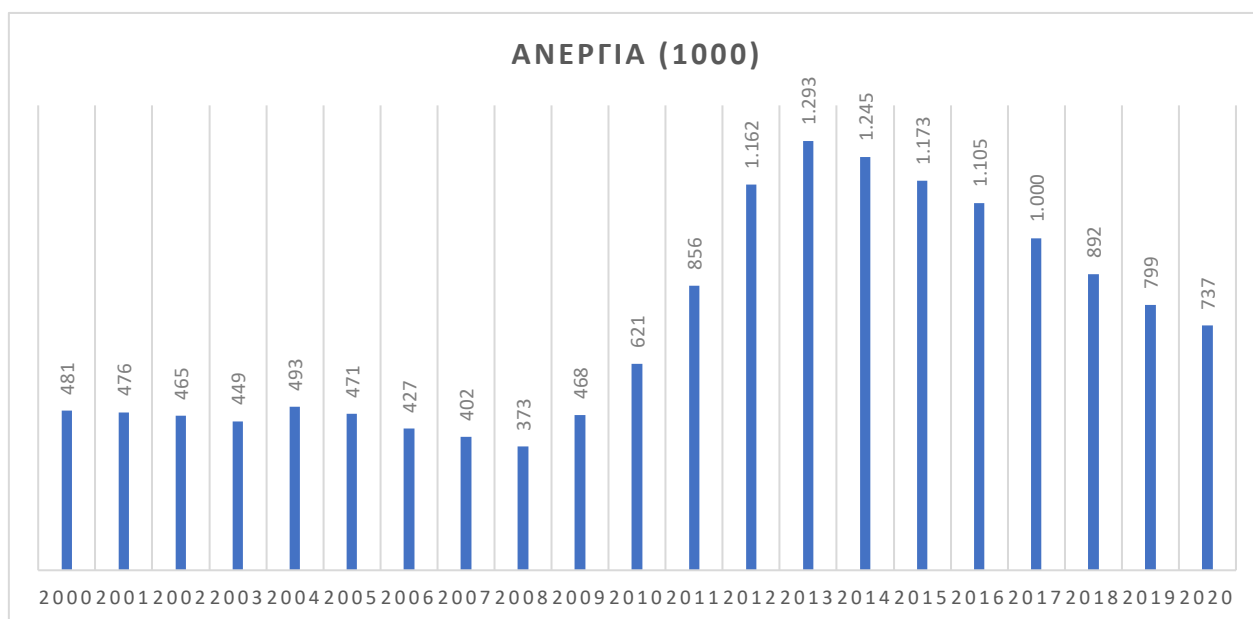
Διάγραμμα 4.11 Απασχόληση - Χαμηλότερη και Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

Ανεργία

Οι άνεργοι είναι άτομα σε ηλικία εργασίας χωρίς εργασία, είναι διαθέσιμα για εργασία και έχουν λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την εύρεση εργασίας. Στο παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζεται η ανεργία σε χιλιάδες ατόμων από το 2000 έως το 2020. Έτσι λοιπόν, το 2000 η ανεργία ανέρχεται σε 481.000 άτομα παρουσιάζοντας χαμηλές αυξομειώσεις φτάνοντας το 2009 τις 468.000. Στη συνέχεια, σημειώνεται σταδιακή αύξηση μέχρι και το 2013 όπου παρατηρείται ο υψηλότερος αριθμός ανεργίας σημειώνοντας 1.293.000. Από το 2014 μέχρι και το 2020 διακρίνεται πάλι μείωση φτάνοντας τις 737.000 ανέργων κατά το τελευταίο έτος.

Διάγραμμα 4.12 Ανεργία

Ανεργία ανά επίπεδο εκπαίδευσης

Ο συγκεκριμένος δείκτης δείχνει τα ποσοστά ανεργίας των ατόμων ανάλογα με το μορφωτικό τους επίπεδο, πρωτοβάθμια δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση. Ως άνεργοι ορίζονται τα άτομα που δεν έχουν εργασία αλλά αναζητούν και είναι διαθέσιμα επί του παρόντος για έναρξη εργασίας. Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιείται η χαμηλότερη και η υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης σε ηλικίες μεταξύ 25 και 64 ετών.

Στο παρακάτω διάγραμμα παρατηρείται η ανεργία των ατόμων που έχουν ολοκληρώσει την χαμηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης από το 2000 έως το 2020. Ξεκινώντας το 2000 με 8,246 % άνεργους παρουσιάζονται αυξομειώσεις μέχρι το 2013 με 28,659%. Από το 2014 παρατηρείται σταδιακή πάλι μείωση καταλήγοντας το 2020 στο 18,836%.

Διάγραμμα 4.13 Ανεργία – Χαμηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

Στο παρακάτω Διάγραμμα παρουσιάζεται το ποσοστό των ανέργων που έχουν ολοκληρώσει την υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης από το 2000 έως το 2020. Αναλυτικότερα, το 2000 οι άνεργοι υπολογίζονται στο 7,486%, στη συνέχεια παρατηρούνται μικρές αυξομειώσεις μέχρι το 2011 όπου φτάνουν το 13,002%. Τα επόμενα δύο χρόνια παρατηρείται σημαντική αύξηση

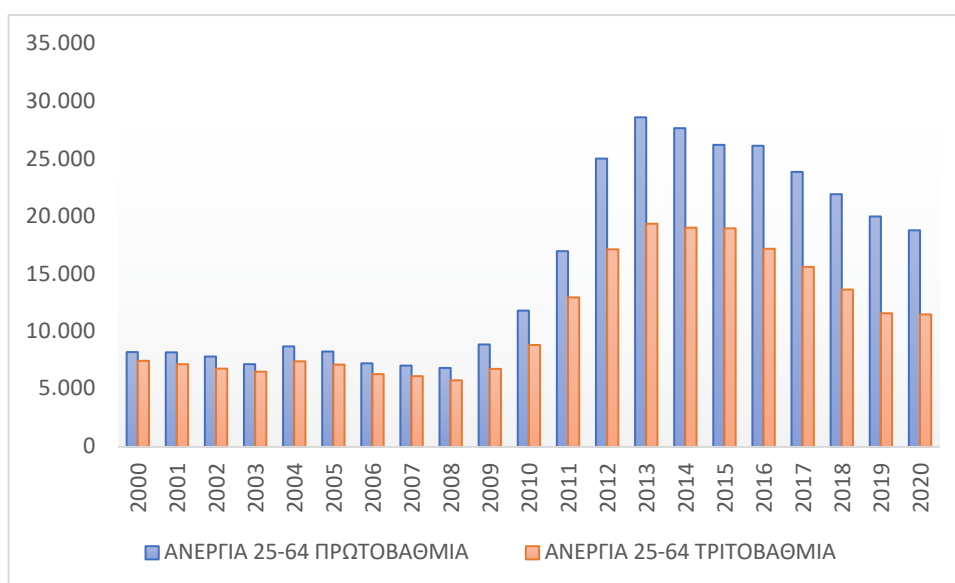
του ποσοστού σημειώνοντας 19,409% το 2013, το υψηλότερο ποσοστό ανέργων της βαθμίδας αυτής στα έτη που εξετάζονται. Στη συνέχεια, παρατηρείται σταθερή μείωση της τάξεως του 2% περίπου κάθε έτος, φτάνοντας το 2020 στο ποσοστό 11,522 %.

Διάγραμμα 4.14 Ανεργία – Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

Στο παρακάτω Διάγραμμα φαίνεται η διαφορά χαμηλότερης και της υψηλότερης βαθμίδας μεταξύ τους.

Διάγραμμα 4.15 Ανεργία- Χαμηλότερη και Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

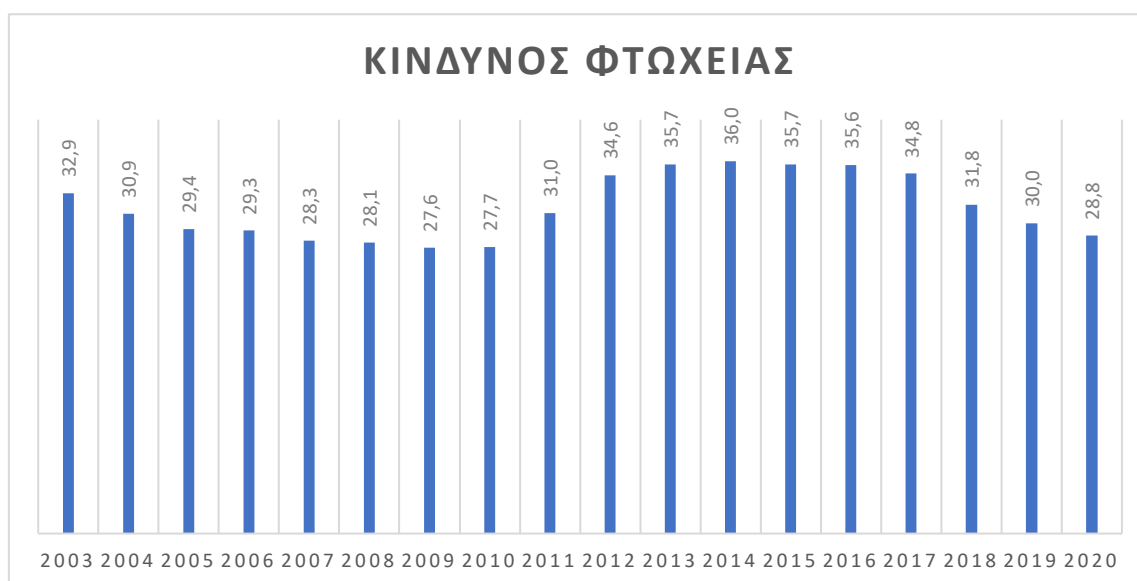

Κίνδυνος φτώχειας

Ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού, που γράφεται εν συντομία AROPE, αντιστοιχεί στο άθροισμα των ατόμων που είτε κινδυνεύουν από φτώχεια είτε βρίσκονται σε σοβαρή υλική και κοινωνική στέρηση ή ζουν σε νοικοκυριό με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας. Τα άτομα περιλαμβάνονται μόνο μία φορά, ακόμη και αν βρίσκονται σε περισσότερες από μία από τις καταστάσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω. Το ποσοστό AROPE είναι το μερίδιο του συνολικού πληθυσμού που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού.

Στο παρακάτω διάγραμμα, το οποίο αναφέρεται γενικά στο ποσοστό του πληθυσμού της χώρας που βρίσκεται αντιμέτωπο με τον κίνδυνο της φτώχειας, η ύπαρξη δεδομένων ξεκινά από το 2003. Πιο συγκεκριμένα, κατά το έτος αυτό ο κίνδυνος φτώχειας αφορά το 32,9% του πληθυσμού σημειώνοντας πτωτική τάση μέχρι και το 2010 με ποσοστό 27,7%. Το 2011 αυξάνεται κατά τρεις περίπου ποσοστιαίες μονάδες φτάνοντας το 31%, ποσοστό που ανεβαίνει μέχρι και το 2014 με ποσοστό 36%, το μεγαλύτερο των ετών αυτών. Στη συνέχεια παρατηρείται μία συνεχόμενη πτωτική τάση μέχρι και το 2020 που καταλήγει με το ποσοστό του 28,8%.

4.16 Κίνδυνος Φτώχειας

Στο παρακάτω διάγραμμα παρατηρείται το ποσοστό κινδύνου φτώχειας των ατόμων που έχουν ολοκληρώσει την χαμηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης. Λόγω έλλειψης στοιχείων η έρευνα ξεκινά από το 2003 έως το 2020. Αναλυτικότερα, το 2003 το ποσοστό των ατόμων που κινδυνεύουν αφορά το 24,4%, ποσοστό που αυξομειώνεται μέχρι και το 2012 όπου διακρίνεται το υψηλότερο ποσοστό των ετών με 29,5%. Στην συνέχεια παρουσιάζονται αυξομειώσεις της τάξεως της μιας μονάδας περίπου για να καταλήξει το 2020 με ποσοστό 23,3%.

Διάγραμμα 4.17 Κίνδυνος φτώχειας – Χαμηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

Στο παρακάτω διάγραμμα παρατηρείται το ποσοστό κινδύνου φτώχειας των ατόμων που έχουν ολοκληρώσει την υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης. Αναλυτικότερα, το 2003 το ποσοστό των ατόμων κυμαίνεται στο 3,1 %, ποσοστό που ελαττώνεται κατά το επόμενο έτος φτάνοντας το 2,7%, στη συνέχεια παρατηρείται αύξηση μέχρι και το 2007 με ποσοστό 4,9%. Στη συνέχεια παρατηρούνται αυξομειώσεις μέχρι και το 2016 όπου φτάνει το 5,8%, το υψηλότερο ποσοστό των ετών που εξετάζονται. Έπειτα, ακολουθούν διαρκείς μειώσεις μέχρι το 2020 με ποσοστό 3,8%.

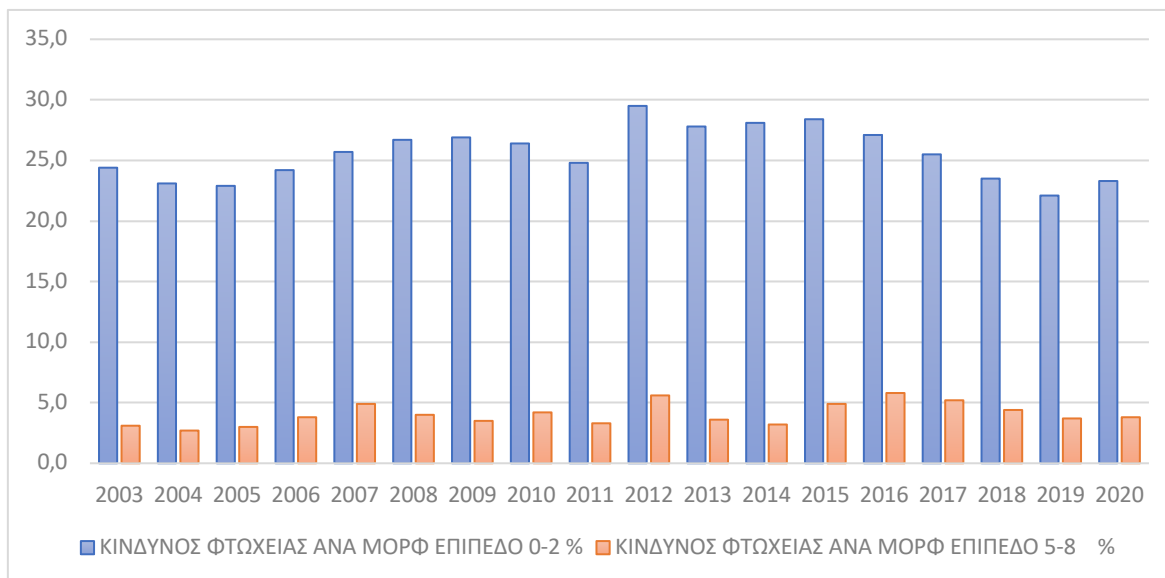

Διάγραμμα 4.18 Κίνδυνος φτώχειας – Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

Στο παρακάτω Διάγραμμα φαίνεται η διαφορά του κινδύνου φτώχειας των ατόμων που έχουν ολοκληρώσει τη χαμηλότερη και την υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης μεταξύ τους.

4.19 Κίνδυνος Φτώχειας- Χαμηλότερη και Υψηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης

4.2 Στοιχεία παλινδρόμησης

Η ανάλυση και η στατιστική επεξεργασία των δεδομένων έγινε με τη βοήθεια του στατιστικού πακέτου SPSS. Η συγκεκριμένη ανάλυση αφορά τον έλεγχο εξάρτησης μεταξύ μιας εξαρτημένης μεταβλητής με άλλες τρεις ανεξάρτητες. Η ανάλυση μας δείχνει το βαθμό που η μία μεταβλητή (ανεξάρτητη) επηρεάζει την άλλη μεταβλητή (εξαρτημένη) και θα πραγματοποιηθεί σε δύο μοντέλα λαμβάνοντας υπόψη διαφορετικές εξαρτημένες μεταβλητές ενώ οι ανεξάρτητες παραμένουν οι ίδιες.

ΠΡΩΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Σε αυτό το μοντέλο η εξαρτημένη μεταβλητή είναι το ΑΕΠ και ανεξάρτητες ο πληθυσμός υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου, οι δημόσιες δαπάνες και η απασχόληση.

Model Summary^b

Model	R	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics						
				R Square Change	F Change	df1	df2	Sig. Change	F	Durbin-Watson
1	,885 ^a	,783	,06285	,783	15,670	3	13	,000		,524

a. Predictors: (Constant), IPOPOP_58, ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ, ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

b. Dependent Variable: lgdp

Η τιμή R αναπαριστά την απλή συσχέτιση και λαμβάνει την τιμή 0,885 (πολύ κοντά στο +1) που φανερώνει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών των δημοσίων δαπανών, της απασχόλησης και τον πληθυσμό της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με το ΑΕΠ. Ο συντελεστής προσδιορισμού R² μας δείχνει ότι το προσαρμοσμένο μοντέλο εξηγεί το 78,3% της μεταβλητότητας της εξαρτημένης μεταβλητής ΑΕΠ. Ο διορθωμένος συντελεστής προσδιορισμού (Adjusted R Square) με τιμή 73,3%, ο οποίος είναι καταλληλότερος για τη σύγκριση των μεταβλητών, φανερώσει υψηλή συσχέτιση στη συγκεκριμένη περίπτωση.

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	,186	3	,062	15,670	,000 ^b
	Residual	,051	13	,004		
	Total	,237	16			

a. Dependent Variable: lgdp

b. Predictors: (Constant), IPOPOP_58, ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ, ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Μελετώντας τον πίνακα ANOVA η τιμή μας δείχνει τη στατιστική σημαντικότητα του μοντέλου παλινδρόμησης, δηλαδή ότι το μοντέλο μπορεί να προβλέψει στατιστικά σημαντικά την εξαρτημένη μεταβλητή, το ΑΕΠ. Επειδή $p = 0.000$ δηλαδή $p < 0.05$, το F είναι μεγάλο άρα η γραμμική παλινδρόμηση είναι στατιστικά σημαντική.

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	95,0% Confidence Interval for B	
		B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound
1	(Constant)	-7,477	6,325		-1,182	,258	-21,140	6,186
	ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ	-,009	,004	-,383	-2,208	,046	-,018	,000
	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	,186	,048	1,915	3,898	,002	,083	,289
	IPOPOP_58	1,084	,461	1,230	2,352	,035	,088	2,081

a. Dependent Variable: lgdp

Ο πίνακας των συντελεστών Coefficients μας βοηθά να προβλέψουμε την εξαρτημένη μεταβλητή από τις ανεξάρτητες. Η στήλη B φανερώνει την επίδραση των δημοσίων δαπανών, της απασχόλησης και του πληθυσμού της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην εξαρτημένη μεταβλητή που είναι το ΑΕΠ. Πιο συγκεκριμένα, η μεταβλητή «Δημόσιες Δαπάνες» είναι στατιστικά σημαντική καθώς $p = 0,046 < 0,05$ και η αύξηση της μεταβλητής κατά μία μονάδα μειώνει τη μεταβλητή ΑΕΠ κατά 0,009 μονάδες. Αντίστοιχα, η μεταβλητή «Απασχόληση» είναι στατιστικά σημαντική καθώς $p = 0,002 < 0,05$ και η αύξηση της μεταβλητής κατά μία μονάδα αυξάνει κατά 0,0186 μονάδες. Τέλος, η μεταβλητή

«Πληθυσμός της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης» είναι στατιστικά σημαντική καθώς $p=0,035 < 0,05$ και η αύξησή της κατά μία μονάδα, η μεταβλητή τη μεταβλητή «ΑΕΠ» κατά 1,084 μονάδες. Συνεπώς παρατηρείται ότι η μεταβολή του πληθυσμού της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης επηρεάζει περισσότερο τη μεταβολή του ΑΕΠ.

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΟΝΤΕΛΟ

Στο δεύτερο μοντέλο παλινδρόμησης η εξαρτημένη μεταβλητή είναι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και ανεξάρτητες ο πληθυσμός υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου, οι δημόσιες δαπάνες και η απασχόληση.

Model Summary^b

Model	R	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Change Statistics				Sig. Change	F	Durbin-Watson
				R Square Change	F Change	df1	df2			
1	,862 ^a	,743	,684	,06295	,743	12,556	3	13	,000	,499

a. Predictors: (Constant), IPOP_58, ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ, ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

b. Dependent Variable: lper_capita

Στο συγκεκριμένο μοντέλο λαμβάνουμε υπόψη την εξαρτημένη μεταβλητή «Κατά κεφαλήν ΑΕΠ» και τις ανεξάρτητες μεταβλητές «Πληθυσμός Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης», «Δημόσιες Δαπάνες» και «Απασχόληση». Το R που είναι ο συντελεστής συσχέτισης μας φανερώνει τη μεγάλη θετική συσχέτιση μεταξύ των μεταβλητών. Ο συντελεστής προσδιορισμού R^2 μας δείχνει ότι το προσαρμοσμένο μοντέλο εξηγεί το 74,3% της μεταβλητότητας της εξαρτημένης μεταβλητής ΑΕΠ. Ο διορθωμένος συντελεστής προσδιορισμού (Adjusted R Square) με τιμή 68,4%, ο οποίος είναι καταλληλότερος για τη σύγκριση των μεταβλητών, φανερώνει υψηλή συσχέτιση στη συγκεκριμένη περίπτωση.

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	,149	3	,050	12,556	,000 ^b
	Residual	,052	13	,004		
	Total	,201	16			

a. Dependent Variable: lper_capita

b. Predictors: (Constant), IPOP_58, ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ, ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Από τον παραπάνω πίνακα ANOVA sig=0,000 άρα $P < 0,05$ υπάρχει στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της εξαρτημένης μεταβλητής και των τριών ανεξάρτητων μεταβλητών.

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	95,0% Confidence Interval for B	
		B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound
1	(Constant)	-7,821	6,334		-1,235	,239	-21,505	5,863
	ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ	-,010	,004	-,428	-2,269	,041	-,019	,000
	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	,166	,048	1,859	3,477	,004	,063	,269
	IPOP_58	,984	,462	1,213	2,131	,053	-,014	1,982

a. Dependent Variable: lper_capita

Αναλυτικότερα, η μεταβλητή «Δημόσιες Δαπάνες» είναι στατιστικά σημαντική καθώς $p = 0,041 < 0,05$ και η αύξηση της μεταβλητής αυτής κατά μία μονάδα μειώνει τη μεταβλητή «ΑΕΠ κατά κεφαλήν» κατά 0,010 μονάδες. Αντίστοιχα, η μεταβλητή «Απασχόληση» είναι στατιστικά σημαντική καθώς $p = 0,04 < 0,05$ και η αύξησή της κατά μία μονάδα αυξάνει το «ΑΕΠ κατά κεφαλήν» κατά 0,166 μονάδες. Τέλος, η μεταβλητή «Πληθυσμός της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης» δεν είναι στατιστικά σημαντική καθώς $p = 0,053 > 0,05$ και η

αύξηση της μεταβλητής κατά μία μονάδα αυξάνει το «ΑΕΠ κατά κεφαλήν» κατά 0,984 μονάδες. Συνεπώς, η μεταβολή του πληθυσμού της Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης επηρεάζει περισσότερο τη μεταβολή του κατά κεφαλήν ΑΕΠ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Συμπεράσματα

Στο πλαίσιο των ραγδαίων τεχνολογικών, οικονομικών και κοινωνικών αλλαγών που σημειώνονται τα τελευταία χρόνια, η φτώχεια δεν θα μπορούσε παρά να πάρει ιδιαίτερες διαστάσεις στις σύγχρονες κοινωνίες όπως είναι η Ελλάδα. Η ύπαρξή της συνδέεται με καταστάσεις αποστέρησης κοινωνικών και υλικών πόρων, ανεπάρκειας εισοδημάτων και γενικότερα αδυναμίας των πολιτών να εξασφαλίσουν ένα σταθερό επίπεδο διαβίωσης και συμμετοχής στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Η έκταση των προβλημάτων που ανακύπτουν λόγω των περιορισμών που δημιουργούνται, αποτέλεσε το έναυσμα της διερεύνησης της σχέσης μεταξύ φτώχειας και εκπαίδευσης.

Η εκπαίδευση αποτελεί ένας από τους βασικότερους παράγοντες που επηρεάζουν τη φτώχεια. Μέσω αυτής, το άτομο έχει τη δυνατότητα να αναπτύσσεται και να ενισχύει τις ικανότητες απόκτησης επαγγελματικών δεξιοτήτων και γνώσεων. Διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του εισοδήματος επηρεάζοντας την οικονομική ανισότητα και τα επίπεδα φτώχειας της χώρας.

Βασικός σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να παρουσιάσει μία ξεκάθαρη εικόνα του επιπέδου συσχέτισης της εκπαίδευσης με τη φτώχεια στην Ελλάδα. Χρησιμοποιώντας δεδομένα της ΟΟΣΑ και της Eurostat, ερευνάται ο βαθμός επίδρασης σε διάρκεια είκοσι ετών από το 2000 έως και το 2020. Με βάση τη βιβλιογραφία, η αύξηση της πρόσβασης στην εκπαίδευση αποτελεί βασικό παράγοντα στη μείωση ανισοτήτων όπως και της φτώχειας. Το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης συμβάλλει σημαντικά στην επαγγελματική πρόοδο των ατόμων, στην αύξηση του ανθρώπινου δυναμικού και κατ' επέκταση στην αύξηση των εσόδων όχι μόνο του ίδιου του ατόμου αλλά και της κοινωνίας που διαβιεί. Το άτομο που χαρακτηρίζεται φτωχό, λόγω έλλειψης δεξιοτήτων, δεν έχει τη δυνατότητα να κερδίσει περισσότερα και να εξασφαλίσει ένα υψηλό εισόδημα. Η εισοδηματική ανισότητα όπως και η οικονομική ανάπτυξη μιας χώρας επηρεάζει την ανισότητα της εκπαίδευσης και αντίστροφα.

Τα αποτελέσματα της παρούσας εργασίας απέδειξαν πως πράγματι οι εισοδηματικές ανισότητες επιδρούν στις εκπαιδευτικές ανισότητες αναδεικνύοντας την έντονη συσχέτιση μεταξύ τους. Πιο συγκεκριμένα, το επίπεδο εκπαίδευσης φαίνεται να λειτουργεί θετικά στην

κατανομή εισοδήματος. Σε περίπτωση αύξησης του πληθυσμού των ατόμων που έχουν ολοκληρώσει την ανώτερη βαθμίδα εκπαίδευσης, αυξάνεται και το ΑΕΠ της χώρας. Βάσει των στοιχείων της έρευνας τα άτομα που έχουν ολοκληρώσει το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης εμφανίζονται με χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας σε σχέση με τα άτομα που έχουν ολοκληρώσει την χαμηλότερη βαθμίδα εκπαίδευσης. Επί πρόσθετα, μεγάλη διαφορά παρουσιάζεται στα ποσοστά των ατόμων που κινδυνεύουν να χαρακτηριστούν φτωχά. Τα άτομα που έχουν ολοκληρώσει το υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης κινδυνεύουν λιγότερο και με μεγάλη ποσοστιαία διαφορά από τα άτομα που έχουν ολοκληρώσει μόνο το χαμηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης. Καθώς η εμφάνιση της ανεργίας γεννά καταστάσεις φτώχειας, εύλογα διαπιστώνουμε την μεγάλη επίδραση του επιπέδου της εκπαίδευσης στον τρόπο διαβίωσης των ανθρώπων.

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές ότι η εκπαίδευση συνιστά καθοριστικό παράγοντα όχι μόνο στην αντιμετώπιση της φτώχειας αλλά και στη γενικότερη βελτίωση της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Μία οικονομία που βασίζεται στη γνώση είναι αυτή που στηρίζεται άμεσα στην παραγωγή και τη χρήση γνώσεων και πληροφοριών. Όταν η οικονομία μιας χώρας βασίζεται στη γνώση, οι άνθρωποι που ανήκουν σε αυτή έχουν την δυνατότητα να αποκτούν, να δημιουργούν αλλά και να χρησιμοποιούν τις γνώσεις με αποτελεσματικό τρόπο με σκοπό τη μεγαλύτερη κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη. Αν και η ανάπτυξη μιας τέτοιας οικονομίας μπορεί να προκαλέσει ελλείψεις σε αποθέματα ανθρώπινου κεφαλαίου, επιβάλλεται η διαμόρφωση συστηματικών πολιτικών με στόχο την αύξηση της ποιότητας και της ποσότητας αυτού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Ανδριοπούλου, Ε., Τσακλόγλου, Π. (2010), Δυναμική ανάλυση του φαινομένου της φτώχειας στην Ελλάδα, Μελέτες (Studies)/4, Αθήνα: Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Δαφέρμος, Γ., Θεοφιλάκου Α, Μαυροδημητράκης Χ., και Τσακλόγλου Π. (2008). Η Φτώχεια στην Ελλάδα. Ομοιότητες και διαφορές χρησιμοποιώντας εναλλακτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Μελέτες/1, Αθήνα: Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Δαφέρμος, Γ., Παπαθεοδώρου, Χ. (2011). Το παράδοξο της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα: Γιατί η αύξηση των δαπανών για κοινωνική προστασία δεν μείωσε τη φτώχεια; Κείμενα Πολιτικής/1. Αθήνα: Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Ιωαννίδης Α., Παπαθεοδώρου Χ. & Σούφτας Δ., (2012), Εργαζόμενοι και όμως φτωχοί, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Κουτσάμπελας, Γ., Τσακλόγλου, Χ. (2010). Η αναδιανεμητική επίδραση των μη χρηματικών εισοδημάτων στην Ελλάδα Μελέτες/6. Αθήνα: Παρατηρητήριο οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Ματσαγγάνης Μ. & Λεβέντη Χ., (2013), Η ανατομία της φτώχειας στην Ελλάδα του 2013, ενημερωτικό δελτίο 5/2013, Ομάδα Ανάλυσης Δημόσιας Πολιτικής, ΟΠΑ

Μητράκος, Θ. και Π. Τσακλόγλου (2000), Μεταβολές στη συνολική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα μετά τη μεταπολίτευση, Μελέτες Οικονομικής Πολιτικής, 5, 1-52.

Ο.Κ.Ε. (2009), Γνώμη 210 για τη ‘Φτώχεια’.

Παπαθεοδώρου Χ. & Μισσός Β., (2013), Ανισότητα, Φτώχεια και Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα και την ΕΕ, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών εξελίξεων, ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

Πετμετζίδου Μ. και Παπαθεοδώρου Χ. (2004) «Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός». Αθήνα : Εξάντης.

Ξένη

Adler, N. E., Boyce, W. T., Chesney, M. A., Folkman, S., & Syme, S. L. (1993). Socioeconomic inequalities in health: no easy solution. JAMA, 269, 3140–3145.

- Alkire, S. & Foster, J., (2011) Understandings and misunderstandings of multidimensional poverty measurement. *The Journal of Economic Inequality*. June 2011, Volume 9, Issue 2, pp 289-314.
- Becker, G.S. & Chiswick, B.R., 1966. Education and the Distribution of Earnings. *The American Economic Review*, 56(1/2), pp.358–369.
- Bobkov, V. N. (2013). 20 let kommunisticheskoy transformacii v Rossii: vliyanie na uroven I katchestvo zhizni. *Kazakh economic review*, 1-2, 22-43.
- Brady, D. (2003). The poverty of liberal economics, *Socio-economic Review*, 1, pp.369-409.
- Caminada, K., Goudswaard, K. and Koster, F. (2010). “Social income transfers and poverty alleviation in OECD countries”, MPRA paper 20733, February.
- Chambers, R., 2006, ‘What is poverty? Who asks? Who answers?’ In *Poverty in focus: What is poverty? Concepts and Measures*. UNDP, International Poverty Centre. <http://www.undp-povertycentre.org>.
- Checchi, D. (2000). Does educational achievement help to explain income inequality? Departmental Working Papers. Retrieved from <http://ideas.repec.org/p/mil/wpdepa/2000-11.html>
- Duncan, G. & Brooks-Gunn, J. (2000). Family poverty, welfare reform and child development. *Child Development* 71(1), 188-196.
- European Commission (2010). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*.
- Eurostat (2015), Mean and Median Income by Household Type, Διαθέσιμο από <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>
- Gordon, D., Levitas R. , Pantazis, C., Patsios, D., Payne, S., Townsend, P., Adelman, L., Ashworth, K., Middleton, S. Bradshaw, J., Williams, J. (2000). *Poverty and Social Exclusion in Britain*, Joseph Rowntree Foundation, York.
- Hagenaars, A. J. M. (1987). “A class of poverty indices”, *International Economic Review*, 28, pp. 583-607.
- Hoynes, H. W., Page, M. E., & Stevens, A. H. (2006). Poverty in America: Trends and explanations. *Journal of Economic Perspectives*, 20(1), 47-68.
- Iradian, G. (2005). Inequality, poverty and growth: Cross-country evidence, Working Paper 05/28, IMF.
- Johnson D., (2001), *Poverty Lines and the measurement of poverty*, Institute of Applied Economic and Social research, University of Melbourne.
- Martin R. (1998), *Poverty Lines in Theory and Practice*, Living Standards Measurement Study Working Paper 133, World Bank, Washington DC

- Matsaganis M. & Leventi C., (2014), Distributive Effects of the Crisis and Austerity in Seven EU Countries, Working Paper No. 14/4.
- Matsagganis, M., Papadopoulos, F. Tsakloglou, P. (2000). Estimating extreme poverty in Greece and the cost of eliminating it through a minimum guaranteed income scheme. Athens University of Economics and Business 2000-02, Department of International and European Economic Studies.
- McLoyd, V. (1990). The impact of economic hardship on black families and children: psychological distress, parenting and socioemotional development. *Child Development*, 61, 311–346.
- McLoyd, V. (1998). Socioeconomic disadvantage and child development. *American Psychologist* 53(2), 185-204.
- Mincer, J. A. (1974). *Schooling, Experience, and Earnings* (NBER Books). National Bureau of Economic Research, Inc.
- OECD. (2015). *In It Together: Why Less Inequality Benefits All*. OECD Publishing.
- Perugini Cristiano and Pompei Fabrizio (2016). Employment protection and wage inequality groups in Europe, Received 31-01-2016, accepted 22-03-2016, online at www.sciencedirect.com, *Journal of Policy Modeling* xxx(2016)xxx-xxx.
- Ringen, S., 1988, Direct and indirect measures of poverty, *Journal of Social Policy*, 17(3): 351- 365No. 3.
- Rowntree, S. (1901). *Poverty: A Study of Town Life*, London: Macmillan.
- Robert Chambers, 2006. 'What is poverty? Who asks? Who answers?' In *Poverty in focus: What is poverty? Concepts and Measures*. UNDP, International Poverty Centre. [pdf]. Available at: <http://www.ipc-undp.org/pub/IPCpovertyInFocus9.pdf>
- Ruggeri L., C. Saith, R. & Stewart, F. (2003). Does it Matter that we do not Agree on the Definition of Poverty? A Comparison of Four Approaches ,*Oxford Development Studies*, 31(3), 243-274.
- The World Bank (2011), *On the definition of subjective poverty lines, Measuring Poverty Using Qualitative Perceptions of Welfare*. World Bank Policy Research Working Paper 2011, Washington, DC.
- Thorbecke, E., & Charumilind, C. (2002). Economic inequality and its socioeconomic impact. *World Development*, 30(9), 1477-1495.
- Tsakloglou P., (2000). Poverty and anti-poverty policies in Greece and comparisons with other Mediterranean EU member-states in A. Mitsos and E. Mossialos (eds) *Contemporary Greece and Europe*, Ashgate, Aldershot etc., 331-355.
- Rees, P., Martin, D., & Williamson, P. (2002). Census data resources in the United Kingdom. In P. Rees, D. J. Martin, & P. Williamson (Eds.), *The Census Data System* (pp. 1–24). Wiley.
- Ridge, T. (2009). *Living with poverty*. Barth: Department for Work and Pensions, Research

Report No 594.

Sarpellon, G., 1984, Understanding poverty. F. Angeli, Milano, Italy. Scharpf, F. 2000, The viability of

advanced welfare states in the international economy, Journal of European Public Policy 7, 2.

Sen, A., 1987, The standard of living: Lecture II, Lives and capabilities. In G. Hawthorn (Ed.), The standard of living (pp. 20-38). New York: Cambridge University Press.

Sen, A., 1998, Human development and financial conservatism, World Development, Elsevier, vol. 26(4), pages 733-742, April.

Townsend, P. (1979). Poverty in the United Kingdom: A Survey of Household Sources and Standards of Living, Harmondsworth: Penguin.

Tselios, V. (2014). The Granger-causality between income and educational inequality: a spatial cross-regressive VAR framework. The Annals of Regional Science, 53(1), 221–243. <http://doi.org/10.1007/s00168-014-0626-0>

United Nations (1995), Report of the World Summit for Social Development.

Van Reenen, J. (2011). Wage inequality, technology, and trade: 21st century evidence. Labour Economics, 18(6), 730-741.

WBI, (2005), Introduction to Poverty Analysis, World Bank Institute

Διαδικτυακές πηγές

Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (EUROSTAT) <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Organisation for Economic Co-operation and Development- OECD) <https://data.oecd.org/>